

HORVÁTH GEORGINA

Tilalmak és szabadság a büntető bizonyításra vetítve¹**1. Bevezető gondolatok**

A bizonyítás kedvelt téma a jogirodalomban, minthogy sokak szerint a bizonyítás a legfontosabb része a büntetőeljárásnak. A bizonyítási tilalmak és a szabad bizonyítás kérdésköre azonban nem igazán köti le a szerzők érdeklődését, az ilyen tárgyú tanulmányok ritkák.

A dolgozatom célja annak bemutatása, hogy ma Magyarországon a bizonyítás szabadsága miként jelenik meg és a tilalmak megsértésének mik a következményei. Ehhez szükségeltetik, hogy áttekintsem a jogtörténet során kialakult bizonyítási rendszereket.² Így lesz szó arról, hogy a felsorakoztatott három rendszernek mik voltak a jellemzői, és ezek közül melyik, milyen formában él ma. Ezt a történeti kitekintést annak érdekében teszem, hogy megnézzük, az egyes bizonyítási rendszerekben kialakult sajátosságokból manapság mik figyelhetőek meg a dolgozat fő témájára vonatkozóan. Targyalom, hogy a bizonyítás mire, milyen tényekre terjed ki, mindez elengedhetetlen ahhoz, hogy főképpen a bizonyítási tilalmaknál érzékelhető legyen ennek a korlátnak a jelentősége. A bizonyítást átható speciális elvek révén jutunk majd el a bizonyítás tilalmának és szabadságának a definiálásához, mely elvezeti majd az olvasót (és engem is) ahhoz a kérdéshez, hogy az egyes bizonyítási eszközök kapcsán milyen tilalmakkal találkozunk vagy találkozunk-e azokkal egyáltalán.

A magyar rendszert tekintve a törvény szövegének az a sugallata, hogy a bizonyítás szabadsága, a bizonyítékok szabad mérlegelése élő, hiánytalanul és megkötések nélkül működő elvek. Jogászok is sokszor mondják, hogy a törvény a szabad bizonyításra épül, azonban nem magyarázzák meg ezt a megállapítást. Ennek az elfogadása a Be. rendelkezéseit ismerve félrevezető értelmezéshez vezethet, így végső soron ebben a dolgozatban arra a kérdésre is keresem a választ, hogy valóban egy kötöttségektől mentes, szabad bizonyítási rendszerben élünk – vagy ez csupán egy kényelmes illúzió.

A bizonyítási szabadság és tilalmak kérdéseinek a feldolgozása azért szükséges, mert az ezeknek a megsértésével nyert bizonyítékok nem járulhatnak hozzá a bizonyítás sikerességéhez. A dolgozat azokat a kérdéseket tárgyalja, amelyek felkutatása és észrevétele nehézkes, el lehet siklani felette vagy egyáltalán nincs is tiltó szabály. Amikor a büntetőeljárásban az időszűrés problémájával küzdünk, az elsiklás lehet véletlenszerű is, de lehet tudatos is. Hipotézisem, hogy akár

¹ A dolgozat a XXXII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Állam- és Jogtudományi Szekciója büntető-eljárásjogi tagozatában III. helyezést ért el. Konzulens: Dr. Hack Péter, tanszékvezető, habilitált egyetemi docens

² A szerzők többsége három nagy bizonyítási rendszert különít el: kötött, szabad és vegyes bizonyítási rendszer. KIRÁLY Tibor: *Büntető eljárásjog*. Osiris Kiadó, Budapest, 2008, 28. o.

véletlenül, akár tudatosan kerüljük ki a nem egyértelmű, nem szabályozott bizonyítási kérdéseket, azok eljárási szabálysértéshez vezethetnek, melyek megalapozatlanságot eredményezhetnek. Arra kell törekednünk, hogy a szabályozatlanság ne legyen táptalaja a törvénysértésnek, a visszaélésekre alkalmat adó eseteket tisztázzuk és szabályozzuk. A bírósági ítélet csak olyan eljárásban lehet hiteles, amely mentes mindenféle törvénysértéstől. A pontos, precíz szabályok lefektetése nem jelenti azt, hogy nem fordulhat elő törvénysértés, de lényegesen kevesebb teret ad neki. Mindannyiunk fő célja az igazságszolgáltatás kudarcát kikerülni: a tényeket helyesen megállapítani és megalapozott ítéleteket hozni.

2. Bizonyítási rendszerek

A jogtörténet során – az egyes tankönyvekben³ foglaltak alapján – három nagy bizonyítási rendszer alakult ki. Ezek a kötött, a szabad bizonyítási rendszer és a bizonyítás vegyes rendszere. Az egyes bizonyítási rendszerek jellemzőinek kifejtésekor látni fogjuk, hogy a büntetőeljárású rendszerekkel való kapcsolatuk alapján azt lehet elmondani, hogy az akkuzatórius rendszerben a szabad bizonyítás volt jellemzőbb, az inkvizitórius rendszerben a kötött bizonyítás (mindkét rendszerben találunk persze kivételeket, sőt tisztán kötött vagy tisztán szabad bizonyítási rendszer soha nem is létezett), míg a mai értelemben vett szabad bizonyítás a vegyes eljárási rendszerhez köthető.⁴

2.1 A kötött bizonyítási rendszer

A kötött (vagy más elnevezésekkel legális, törvényi vagy formalizált) rendszerben a bizonyítékoknak előre – a törvény által meghatározott – súlyuk és jelentőségük volt.⁵ Ez azt jelenti, hogy az eltérő értékű bizonyítékok az egyes ügyekben csak a törvényben meghatározott bizonyítási eredményhez vezettek.⁶ Következésképp az egyes bizonyítékokat a bíró nem mérlegelhetette szabadon, hanem azok eleve adott bizonyító erejét állapíthatta csak meg. A rendszer előnye, hogy nem adott talajt a bírói önkénynek, mert a bírói értékelést kizárta. A mérlegelés hiánya viszont sokkal inkább hátrányokat mutat, hiszen e nélkül az eljárás az automatizmus jegyében folyt, ami megengedhetetlen a bűnösség kérdéséről való döntés során.

A legális rendszernek két változata alakult ki: a pozitíve kötött bizonyítási rendszer és a negatíve kötött bizonyítási rendszer. Az előbbi teljes mértékben kötött, míg az utóbbi esetében már a bírói mérlegelés csírái – csekély fokban ugyan, de – felsejlenek.

³ ANGYAL Pál: *A magyar büntetőeljárás tankönyve*. Atheanum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, Budapest, 1915; BELOVICS Ervin – TÓTH Mihály: *Büntető eljárásjog*. HVG-ORAC, Budapest, 2013; CSÉKA Ervin – FANTOLY Zsanett – KÁROLYI Judit – LÓRINCZY György – VIDA Mihály: *A büntetőeljárású jog alapvonalai I*. Bába Kiadó, Szeged, 2006; HACK Péter (szerk.): *Büntetőeljárású jog I*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014; FARKAS Ákos – RÓTH Erika: *A büntetőeljárás*. Complex Kiadó, Budapest, 2012; FENYVESI Csaba – HERKE Csongor – TREMMEL Flórián: *Új magyar büntetőeljárás*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2004; FINKEY Ferenc: *A magyar büntető eljárású jog tankönyve*. Politzer-féle Könyvkiadóvállalat, Budapest, 1908; KIRÁLY Tibor: *Büntető eljárású jog*. Osiris Kiadó, Budapest, 2008; MÓRA Mihály – KOCSIS Mihály: *A magyar büntető eljárású jog*. Szerkesztette MÓRA Mihály. Tankönyvkiadó, Budapest, 1961.

⁴ KIRÁLY, 2008, 31-32. o.

⁵ KIRÁLY, 2008, 28. o.

⁶ CSÉKA – FANTOLY – KÁROLYI – LÓRINCZY – VIDA, 2006, 197. o.

2.1.1 A pozitíve kötött bizonyítási rendszer

A törvényi bizonyítási rendszerre vonatkozó általános jellemzésből már kitűnt: a törvény megszabta, melyik bizonyítéknak pontosan milyen jelentőséget tulajdoníthat a bíró. A pozitíve kötött bizonyítási rendszerben el kellett ítélnie a bírónak a vádlottat, ha a törvény által meghatározott értékű bizonyítékok rendelkezésre álltak. Mindezt mérlegelés nélkül kellett megtennie. A bírónak fel kellett mentenie a vádlottat, ha a bizonyítékok az elítéléshez szükséges (m)értéket nem tudták szolgáltatni. Ebben az esetben sem volt a bírónak mérlegelési lehetősége, még akkor sem, ha az összegyűlt bizonyítékok alapján meg volt győződve arról, hogy a vádlott bűnös. Ez a szerkezet a mai jogrendszerben is fellelhető. Pusztai László a megdönthetetlen vélelmeket hozza példaként, hiszen ezek esetében a bíró megállapítja a vélelmezett tényt, majd levonja a jogi következtetést.⁷ Tehát a módszer, úgy tűnik, ugyanaz.

A legális bizonyítási rendszer ezen típusát V. Károly 1532-ben kiadott *Constitutio Criminalis Carolina* büntetőkódexe vezette be, mely a bizonyítás középpontjává a kínvallatást tette.⁸ A kódex rendelkezései alapján két bizonyítási eszköz volt alkalmas arra, hogy elítélést alapozzon meg. Az egyik a terhelt vallomása, melynek beismerésnek kellett lennie. A másik a tanúvallomás, ez is csak a klasszikus tanúfogalom értelmében, tehát akkor, ha „két vagy három szavahihető jó tanúval” történt a bizonyítás. Természetesen így a terhelt beismerő vallomása kicsikarásának igénye – ezáltal a bizonyítékok királynőjévé tétele – leütötte az önkényes bírói ítéletek megakadályozásának bábuját. Ez legegyszerűbben kínvallatással érhető el, ami az inkvizitórius eljárás egyik jellemző módszere volt. A terhelt beismerő vallomása és a klasszikus tanúvallomása volt csak teljes értékű bizonyíték, amire az elítélést alapozni lehetett. Minden más, nem teljes értékű bizonyítékot az indíciumok – gyanújelek – körében értékelték. Ezek adatok, tények voltak, melyek a bűncselekmény elkövetésére, a tettes személyére utaltak.⁹ Még ha a rendszernek sok hibája is akadt, mindenképpen lépést jelentett a modern bizonyítási elmélet felé, tekintve, hogy a bizonyítás már a racionalitáson alapult (nem pl. istenítéleteken, párbajokon), továbbá az elkövető tettéhez igazodott és nem általában véve a személy bűnösségéhez.

2.1.2 A negatíve kötött bizonyítási rendszer

A negatíve kötött bizonyítási rendszer – áttételesen a felvilágosodás hatására¹⁰ – szakított azzal az elvével, hogy a bírói meggyőződést semmibe veszi. Ebben a rendszerben is előre meghatározta a törvény, hogy a bizonyítékoknak milyen értékük van, ugyanakkor ezeket mérlegelni hagyta a bíró számára annyiban, hogy döntse el ő, elítéli-e vagy sem a vádlottat az ellene szóló bizonyítékok alapján. Ennek a rendszernek a kialakulásához a kínvallatás eltörlése kellett. Kínvallatás nélkül ugyanis nem (feltétlenül) lehetett beismerő vallomásokhoz jutni, s klasszikus tanú hiányában

⁷ PUSZTAI László: *A szakvélemény és a bizonyítékok szabad mérlegelése*. Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok, 1987. 24. kötet, 367. o.

⁸ VÁMBÉRY Rusztem: *A Bűnvádi Perrendtartás tankönyve*. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1916, 13. o.

⁹ PUSZTAI, 1987, 368. o.

¹⁰ PUSZTAI, 1987, 369. o.

nem lehetett elítélni a vádlottat. Ez a rendszer a német ajkú területeken fejlődött ki, de Magyarországon is jelen volt II. József 1788-ban hatályba lépett *Josephina* perjogi kódexe révén.¹¹ A negatív kötött bizonyítási rendszer fontos áttörés volt, hiszen ekkortól beszélhetünk arról, hogy a bírónak mérlegelési joga van, az igazság eldöntése rajta múlik és nem kizárólagosan a bizonyítékokon. Tehát mindkét oldalt – a bírói meggyőződést és a bizonyítékok szerepét is – hangsúlyozta.

A pozitív kötött és a negatív kötött bizonyítási rendszerek közötti fő különbség tehát abban ragadható meg, hogy az elítéléshez szükséges bizonyítékok értékének elérését követően a pozitív kötött rendszerben egy lehetősége volt a bírónak: elítélni a vádlottat. Míg a negatív kötött bizonyítási rendszerben ugyanezen helyzet esetén két lehetősége volt: 1. elítéli a vádlottat (mint a pozitív kötött rendszer) vagy 2. elutasító – negatív – választ ad a bizonyítékok által sugalltakra, tehát felmenti a vádlottat, mert nem győződött meg arról, hogy az valóban bűnös.

A kötött bizonyítási rendszerben az anyagi igazság kiderítése volt a cél. A beismert vallomások kikényszerítésének a módja volt a kényszervallatás, ami a következő megfontolások miatt lehetett legitím: a releváns tényekről a vádlott tud a legtöbbet, a kínzás hatására a tényekről számot fog adni, és ha nem akar elkárhozni, akkor igazat fog mondani. A funkciómegosztást, a garanciákat nélkülözte a bizonyítási eljárás, amely mindezek alapján a titkosságra, a bűnösség vélelmére épülő, ámde a nyomozást feltaláló inkvizitórius eljárási rendszer eleme volt.

2.2 A szabad bizonyítási rendszer

A szabad bizonyítási rendszer abban különbözik a kötött bizonyítási rendszertől, hogy a bizonyítékoknak nincs előre meghatározott súlya, ereje, sőt a törvény azt sem írja elő, hogy mit lehet bizonyítékként felhasználni. Ezáltal az a további jellemzője, hogy a bíró szabadon mérlegelheti, mit fogad el bizonyítékként, és az elfogadott bizonyítéknak mekkora jelentőséget tulajdonít. A szabad bizonyítási rendszer első megjelenése a franciáknak tulajdonítható, a *Code d'instruction criminelle* vezette be. Eszerint a francia esküdteknek csak egyetlen kérdésre kellett választ adniuk: „Belsőleg meg vagytok-e győződve?”.¹² Az egyenként felsorakoztatott tények igazságára és a terhelt bűnösségére vonatkozó belső meggyőződés elég volt ahhoz, hogy a vádlott bűnösségét megállapító ítélet szülessen.¹³ Nem kellett indokolniuk a döntésüket, sem azt, hogy mely bizonyítékot fogadták el és miért, de a törvény még csak szabályokat sem fektetett le arra nézve, hogy a bizonyítás hogyan lehet teljes és maradéktalan, ami egy döntés alapjául szolgálhatna.

Ezekből a jellemzőkből kitűnik, hogy egy kötöttségetől mentes, abszolút rendszert hozott létre. A rendszer támadhatósági felülete szembetűnő. A kritikák a bizonyítás szabályozatlanságát, a bírói önkényhez vezető szabad utat hangsúlyozták mint legnagyobb ballépést. A szabad bizonyítási rendszert az akkuzatórius eljárási rendszerrel hozzák összefüggésbe, mert a vádelvű eljárást a nyilvánosság, a

¹¹ Poroszországban Frigyes 1740-ben, Ausztriában Mária Terézia 1776-ban szüntette meg a kínvallatást. VÁMBÉRY, 1916, 18. o.

¹² KIRÁLY, 2008, 30. o.

¹³ ERDEI Árpád: *Tanok és tévtanok a büntető eljárásjog tudományában*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2011, 283. o.

szóbeliség, a védekezés szabadsága, illetve a fontos alapelv, a közvetlenség járta át és a célja a formális igazság kiderítése volt.

A szabad bizonyítási rendszert ért számos bírálatot és vitát követően a német dogmatika munkálta ki azt, hogy az ösztönös megérzések helyett a racionális meggyőződésen alapuljon a szabad bizonyítás.¹⁴ Ez a tétel vezetett el a két rendszerből kialakuló vegyes bizonyítási rendszerhez.

2.3 A vegyes bizonyítási rendszer

Mielőtt a harmadik bizonyítási rendszert ismertetem, itt találok szükségesnek összegezni a legális és a szabad bizonyítási rendszerekről megállapított tényeket. A kötött bizonyítási rendszerben a törvény meghatározza, hogy milyen bizonyítási eszközökkel lehet élni, mit kell (pozitíve kötött rendszer) vagy legalább mit szabad (negatív kötétt rendszer) bizonyítottnak tekinteni. A szabad bizonyítási rendszerben a bíró vagy az esküdt belátásától függ, hogy mit tekint bizonyítási eszköznek, és ez alapján bizonyított ténynek.¹⁵

A vegyes bizonyítási rendszer¹⁶ a szabad bizonyítás talaján áll, de nem mentes a kötöttségektől. Nincs ugyan meghatározva az egyes bizonyítékok súlya, nincsenek törvényi rendelkezések arról, hogy mely bizonyítékot hogyan kell értékelnie a bíróságnak, korlátai azonban vannak. Korlát az, hogy a bíró kötve van pl. a tudományos eredményekhez. Korlát, hogy bizonyos tények megállapítására a törvény egyes bizonyítási eszközök kötelező alkalmazását írja elő. Fontos korlát, hogy indokolási kötelezettsége van arra nézve, hogy melyik bizonyítékot, miért fogadta el, ezt hogyan értékelte, avagy zárta ki a bizonyításból. Ebből következően ez relatíve szabad bizonyítás,¹⁷ mely során a bírói meggyőződéshez – mint az igazság kritériumához – vezető út központi elemei az ismeretek, az emberi tapasztalat és a racionális gondolkodás.¹⁸

3. A bizonyítás

Bizonyításon Király Tibor fogalom-meghatározása alapján a bíróság, az ügyész, a nyomozó hatóság és más alanyok cselekményeinek a sorát értjük, amelyek arra irányulnak, hogy ismereteket nyújtsanak, illetve szerezzenek arról, történt-e bűncselekmény, és ki az elkövetője.¹⁹ Célja a múltbeli esemény megismerése és megismertetése.

Farkas Ákos úgy fogalmaz, hogy „Amikor bizonyításról beszélünk a bűncselekmény elkövetésének, a bűncselekmény elkövetője felderítésének és a büntetőjogi felelősségnek tények, adatok alapján, jog által szabályozott módon

¹⁴ KIRÁLY, 2008, 30. o.

¹⁵ BALOGH Jenő: *Magyar bünvádi eljárási jog I. Általános Tanok*. Grill Károly Cs. És Kir. Udvari Könyvkereskedése, Budapest, 1901, 373. o.

¹⁶ Ismert a „nem teljesen szabad bizonyítási rendszer” elnevezés is. FENYVESI – HERKE – TREMMEL, 2004, 215.o.

¹⁷ ERDEI Árpád: *Az igazság megállapítása, törvényesség és igazságosság – szempontok a büntetőbírói döntés minőségének a megítéléséhez*. In: *Ünnepi Kötet dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára*. Acta Universitatis Szegediensis, Szeged, 2012, 112. o.

¹⁸ ERDEI, 2011, 283. o.

¹⁹ KIRÁLY, 2008, 240. o.

történő megállapítását értjük.”²⁰ Vida Mihály szintén jegyzi, hogy a bizonyítás a hatóság és az eljárás résztvevői bizonyítási cselekményeinek összessége, és ezek a cselekmények a bizonyítékok megállapítására a büntetőeljárás szabályok szerinti rögzítéssel történik.²¹ Tóth Mihály a bizonyító és a bizonyítandó tény közötti kapcsolat feltárására törekvő tevékenységként írja le a bizonyítás lényegét.²² Tremmel Flórián közvetett és összetett megismerési folyamatként definiálja, a büntetőjogilag releváns, többségében múltbeli tényállás bírói megállapítása, mely a bizonyítékok összegyűjtésével, vizsgálatával, mérlegelésével realizálódik.²³ A kriminalisztika a bizonyítás alatt ténybizonyítást lát, a bizonyító tétel (tény) és a bizonyítandó tétel (tény) közötti kapcsolatot bizonyítási oknak nevezi.²⁴

Az egyes tankönyvek definíciói hasonló elemeket vegyítenek. Összességében az mondható el, hogy az eljárásban a bizonyítás közvetett módon történik, és egyfelől ténybizonyítás, másfelől jogi bizonyítás folyik. A jogi bizonyítás azt jelenti, hogy a folyamat a jog által szabályozott és a célja is jogi természetű.²⁵ A ténybizonyítás és a jogi bizonyítás nem ehelyütt, hanem a következő pontban veszem górcső alá.

A bizonyítás közvetett módon történik, de a közvetlenség alapelveinek érvényesülnie kell a folyamatában. Azért közvetett, mert a büntetőeljárás során az eljáró hatóságok, más személyek számára az ismereteket mások közvetítik, így a tanúk, a sértett, a terhelt a vallomásaiban. Ha közvetlenül észlelné akár a bíró, akár az ügyész, a nyomozó vagy a védő, a törvény alapján nem vehetne részt ebben a minőségében az eljárásban. Ez kizárási ok,²⁶ tekintve, hogy az eljárás célja alapján is nehezebb tanúkat felsorakoztatni, mint pl. másik bírót ültetni a pulpitusra, aki ítéletet hoz. (A bírói példánál maradván természetesen a pártatlanság is megkérdőjeleződne, ha hagynánk egy olyan ügyben ítélezni, amelyben érintett, még ha „csak” tanúként is.)

Másik oldalról a közvetlenség alapelveinek érvényesülnie kell a tárgyaláson, a bizonyítékok megismerésekor. Ez azt a követelményt jelenti, hogy a bíróság saját maga állapítsa meg az ügydöntő határozata alapjául szolgáló tényeket, mégpedig az általa közvetlenül – a tárgyalás során a vád és a védelem képviselőinek a jelenlétében – megvizsgált bizonyítékok alapján.²⁷ A közvetlenség elve alól számos kivételt találunk a hatályos törvényben (pl. különösen védett tanú kihallgatása), melyek vagy az eljárás alanyainak védelme vagy az eljárás időszerűsége miatt keletkeztek. (Mégis úgy gondolom, az elv feladása nem lenne szerencsés, sőt ha feladnánk, akkor a nyomozási szakasz perrendszerű bizonyítási funkcióját is elképzelhető, hogy elfogadnánk. Ez azt vonná maga után, hogy az előkészítő – nyomozási szakasz – kerülne túlsúlyba a tárgyalással szemben, ami inkvizitórius elem

²⁰ FARKAS – RÓTH, Budapest, 2012, 129. o.

²¹ CSÉKA – FANTOLY – KÁROLYI – LŐRINCZY – VIDA, 2006, 193. o.

²² BELOVICS – TÓTH, 2013, 120. o.

²³ FENYVESI – HERKE – TREMMEL, 2004, 214. o.

²⁴ BÓCZ Endre – FINSZTER Géza: *Kriminalisztika joghallgatóknak*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008, 24. o.

²⁵ HACK, 2014, 130. o.

²⁶ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) 21. §

²⁷ ERDEI, 2011, 212. o.

és az eljárás szereplőinek védelme érdekében emiatt nem lenne kellő garanciákkal alátámasztva.²⁸⁾

3.1 Relevancia

A büntetőeljárásban ténybizonyítás folyik, tehát a múltban, meghatározott helyen, időben történt bűncselekményt, észlelt eseményt, tényt tárják fel annak érdekében, hogy a múltbeli eseményt megismerjék, eljussanak a gyanútól a bizonyosság felé.²⁹ Ezek a tények, amelyeket bizonyítani kell, adják a bizonyítás tárgyát. A Be. 75. § (1) bekezdése szerint ezek azok a tények, amelyek a büntető, illetve a büntetőeljárás jogszabályok alkalmazásában jelentősek. Anyagi jogi értelemben így pl. releváns tény az elkövető személye, a cselekmény tárgyi, alanyi oldala. Az eljárásjog oldaláról ilyen körülmény pl. az előzetes letartóztatás elrendeléséhez, perújítási ok eldöntéséhez, az illetékesség megállapításához szükséges tények.³⁰ Ezeknek a tényeknek a körét részleteiben a jogtudomány útmutatásait figyelembe véve a jogalkalmazási gyakorlat alakítja.³¹

Azok a kérdések azonban, hogy mik relevánsak egy jogi kérdés kapcsán vagy mi a releváns bizonyíték, esetleg mi is a relevancia – melyekre Erdei Árpád is felhívja a figyelmet,³² – első ránézésre könnyen megválaszolhatónak tűnnek. Mégis találkozunk olyan bizonyítási eljárással, melyben irreleváns tényekre folytatnak le bizonyítást, ami többek között az eljárás elhúzódásához is vezet. „A szabad bizonyítás rendszerében bizonyítékként csak az az adat vehető figyelembe, amely logikus módon alkalmas a bizonyítandó tény bizonyítására, és minden, ami e követelményt kielégíti, lehet bizonyíték, hacsak a jog a felhasználását meg nem tiltja”³³ (bizonyítási tilalmak). Erdei Árpád a relevanciát viszonynak fogja fel, amely viszony az eldöntendő kérdés, vagyis a jogi relevancia (pl. X elkövette-e a bűncselekményt) és a rá vonatkozó bizonyíték, vagyis a ténymegállapítási relevancia (a térmegfigyelő kamera felvétele, amelyen jól látható X és a cselekménye) között áll fenn. „A jogi relevancia az a viszony, amely a jogi (anyag- és eljárásjogi) szabály tartalmának elemei és az objektív valóság bizonyos jelenségei között áll fenn. (...) A ténymegállapítási relevancia ezzel szemben az a viszony, amely a jogi probléma megoldásában szerepet kapó jelenségek és az ezek létezésének megállapítására vagy cáfolására szolgáló elemek között állnak fenn.”³⁴

Mint tudjuk, a bizonyítás során a bizonyítási eszközök hordozzák azokat a

²⁸ Vö. BÓCZ Endre: „Megismerés” és „bizonyítás” a büntető eljárásban. In: Emlékkönyv dr. Cséka Ervin egyetemi tanár születésének 70. és oktatói munkásságának 25. évfordulójára. Szerkesztette Tóth Károly. 1992, Acta Universitatis Szegediensis, 91. o., ERDEI Árpád: Felhívás vagy megújítás? (A büntetőeljárás jog választási lehetőségei) Magyar Jog, 1993. 8. sz. 449-459. o., PUSZTAI László: A büntetőper előkészítése. In: Tények és kielátások. Szerkesztette Erdei Árpád. KJK, Budapest, 1995, 41. o. és TREMMEL Flórián: „Örökzöld kérdések” és új kibívások a büntető bizonyításban. In: Ünnepi Kötet dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára. Szerkesztette: Tóth Károly. Acta Universitatis Szegediensis, Szeged, 2012, 492. o.

²⁹ KIRÁLY, 2008, 242-243. o.

³⁰ KIRÁLY, 2008, 246. o.

³¹ CSÉKA Ervin: A bizonyítást kizáró szabályok a büntető eljárásban. In: In memoriam dr. Kovács István akadémikus, egyetemi tanár. Szerkesztette Tóth Károly. Szeged, 1991, 72. o.

³² ERDEI Árpád: Tény és jog a szakvéleményben. KJK, Budapest, 1987, 162. o.

³³ ERDEI, 1987, 164. o.

³⁴ ERDEI, 1987, 171-172. o.

bizonyító tényeket, amelyek a bizonyítandó tényt alátámasztják. Tehát az előbbi példánál maradva a kamera felvétele mint tárgyi bizonyítási eszköz hordozza azt a bizonyítékot (bizonyító tény), hogy X lövést adott le, amely igazolja a bizonyítandó tény: elkövette a bűncselekményt. Ténymegállapítási relevanciája van annak, hogy a tényállás egyes elemei megvalósulnak (X megölte Y-t egy lövéssel), jogi relevanciája van annak, hogy jogtalanságot követett el (emberölés büntette), a kettő között pedig fennáll a viszony: a ténymegállapítási relevancia igazolja a jogi relevanciát (a kamera felvétele bizonyítja, hogy X azzal, hogy lead egy lövést, megöli Y-t, ezzel megvalósítva az emberölés büntettét). Amennyiben nem áll fenn ilyen viszony, tehát „*logikailag alkalmatlan annak a ténynek a bizonyítására, amelyre irányul*”,³⁵ irrelevánsnak nevezhető.³⁶ (A bizonyítási tilalmakat a VI. fejezetben tárgyalom.)

3.2. A bizonyítás terjedelme

A tárgyalási szakasz során a bíró megismeri és értékeli mindazokat a bizonyítékokat, melyeket a felek elé tártak. A büntetőeljárás – ahogyan arról volt is szó, – a nem ismeréstől a tudás, a gyanútól a bizonyosság felé halad.³⁷ Ezen az úton – mondhatni – az utolsó állomás a bíró döntése – amelyben a bizonyítékok megismerésének, értékelésének kulcsszerepe van. Kulcsszerepe van annak, hogy felismerje a releváns tényeket, amelyekre „*érdemes*” bizonyítást folytatni, továbbá felismerje, hogy az eljárás során mit nem kell bizonyítani, mit tilos bizonyítani és melyek azok a tények, amelyeket kötelező bizonyítani.³⁸ Hogy mire érdemes bizonyítást folytatni, és hogy mit nem kell bizonyítani, összefüggenek. A relevancia kapcsán tárgyaltak alapján, így amennyiben megvan a ténymegállapítási és a jogi relevancia között a kapcsolat, lényeges elem, hogy a bizonyítandó tény bizonyítottá válik. Fel kell tudni ismerni, hogy van-e esély egyáltalán ilyen kapcsolatra.³⁹ Fel kell azt is ismerni, hogy bár a kapcsolat fennállhat, ugyanakkor nyilvánvalóan felesleges lenne bizonyítást lefolytatni az adott tényre. Ahogyan Farkas Ákos is megfogalmazza, fontos szempont, hogy a jogalkalmazó „*igyekszik megtakarítani a felesleges munkát*” és célszerűségi szempontokat is figyelembe vesz.⁴⁰ A törvény alapján ilyen tények a köztudomású tények, vagy azok a tények, amelyekről az eljáró hatóságnak hivatalos tudomása van.⁴¹ Egyik esetben sem arról van szó, hogy ezek a tények irrelevánsak lennének, hanem arról, hogy bizonyítás nélkül is megállapíthatóak és figyelembe vehetőek.⁴² Bővebben nem szól róla a jogalkotó, így a köztudomású tények fogalmát, valamint azon tények körét, amelyekről az eljáró hatóságnak hivatalos tudomása van,

³⁵ ERDEI, 1987, 174. o.

³⁶ Erdei Árpádnak a relevanciát boncolgató szavait és megállapításait meggyőzőnek tartom, és a dolgozatomban nem témája, hogy elemezzem, így azokat elfogadva térek át arra, hogy miért volt szükséges mindezt megjelenítenem a dolgozat ezen pontján.

³⁷ KIRÁLY Tibor: *Büntetőjogi a jog határán. Tanulmány a perbeli igazságról és valószínűségről.* KJK, Budapest, 1972, 71. o.

³⁸ Utóbbi két esetkörrel a későbbiekben foglalkozom, itt azokat a tényeket veszem majd sorba, melyekre nem kell bizonyítást folytatni.

³⁹ Felesleges és irreleváns a tinta minőségének szakértői megállapítása, ha a kérdés az, hogy a levélben foglaltak igazak-e vagy sem. ERDEI, 1987, 163. o.

⁴⁰ FARKAS – RÓTH, 2012, 139. o.

⁴¹ Be. 75. § (3) bekezdés

⁴² CSÉKA – FANTOLY – KÁROLYI – LÓRINCZY – VIDA, 2006, 201. o.

szükséges kibontani.

Köztudomásúak azok a tények, amelyek a mindennapi életünk során segítenek minket eligazodni. Ezek azonban kortól, nemtől, foglalkozástól, műveltségtől, de időtől és helytől is függhetnek,⁴³ így pl. egy bányaiipari vidéken más tekinthető köztudomásúnak, mint egy alapvetően mezőgazdaságból élő területen. Ennek ellenére nem vehető köztudomásúnak azon ismeretek összessége, amit a közoktatásban tanítanak⁴⁴ (pl. a kovalens kötés létrejöttének feltételei avagy minden tanított költemény). Király Tibor ezt a csoportot általánosan ismert (közismert) tényeknek is nevezi, azonban próbál tartózkodni a fogalom szűk meghatározásától. Elismeri, hogy ezeket az ismereteket főképp az általános iskolai ismeretekre vetítjük, de ezen belül sem várható el a maradéktalan tudás – így mindig esetről esetre kell róla döntenie.⁴⁵ Lehetséges, hogy egy nem kimerítő katalógus a törvényben segítene eligazodni, hogy melyek azok a tények, amelyeket talán még esetről esetre sem kell vizsgálni. Ide tartozhatnak a köznapi földrajzi ismeretek, az emberi testre vonatkozó egyszerű ismeretek, fontosabb évfordulók, ünnepek, a hét napjainak sorrendje stb.⁴⁶

Léteznek olyan tények is, amelyeket a tudomány vagy a társadalmi gyakorlat igazolt, de nem tartoznak az általános tények körébe, ugyanakkor a bizonyításuk felesleges. Ezek az evidens tények, mint például a geometria szabályai, az évszakok változásai, vagy hogy bizonyos növényeknek jellegzetes illata van.⁴⁷ Míg a közismert tények főképp az általános ismeretekre alapozva nem követelik meg a bizonyítást, addig az evidens tények az emberi érzékelésből és érteleméből következő evidencia miatt mellőzik azt. Abban is megfogható a két kategória közti különbség, hogy az általános tényeket a közismertségük miatt szükségtelen bizonyítani, míg az evidens tények nyilvánvalóságát a tudomány vagy a társadalmi gyakorlat igazolta.⁴⁸ Az eljárásban az evidenciák egy része valóban tudományosan is bizonyított, így ezeknek a további bizonyítása szükségtelen – ellenbizonyításuk pedig egyenesen tilos. Az érzékelésen alapuló evidenciák pedig megjelenhetnek úgy, hogy pl. a tanú azt, amit hallott és látott nem kell bizonyítania, elég, ha mondatokban közli.⁴⁹

Az eljáró hatóság hivatalos tudomásszerzésének tekinthető, ha ilyen minőségében, hivatalos működése körében közölnek vele tényeket. Ide tartozik a jogszabályokról, utasításokról, munkaszüneti napokról, különböző állami szervek feladat- és hatásköréről, valamint a közigazgatási határokról szóló tájékoztatás.⁵⁰ Ennél az esetkörnél nyilvánvaló, hogy felesleges bizonyítást lefolytatni olyan tényekre, amelyeket a hatóság hivatalos úton ismert meg, tehát már hitelt érdemlő tudomása

⁴³ KIRÁLY, 1972, 92. o.

⁴⁴ KIRÁLY, 2008, 247. o.

⁴⁵ KIRÁLY, 1972, 93. o.

⁴⁶ Ez az általános mérce hangsúlyos az anyagi jogban is, így a bűnösség fokának kérdésében, valamint a bűnösségi körülmények kapcsán is. Előbbire példa, hogy az esetek többségében testi sértés okozása helyett élet kioltására irányuló szándékot feltételez a sértett nyakának megvágása egy 20 cm pengehosszúságú pillangókéssel, hiszen általánosan ismert, hogy a testrészt artériákat rejt, melyek megsértése néhány perc alatti elvérzéshez vezethet. Utóbbi kapcsán súlyosító körülményként értékelhető az éjjel elkövetett rablás, de a kétszeres értékelés tilalma miatt pl. a magánlaksértésnél ez a minősített eset megállapítását vonhatja csak maga után.

⁴⁷ KIRÁLY, 2008, 247. o.

⁴⁸ CSÉKA – FANTOLY – KÁROLYI – LŐRINCZY – VIDA, 2006, 202. o.

⁴⁹ KIRÁLY, 1972, 96. o.

⁵⁰ KIRÁLY, 2008, 247. o.

van róluk – önmagában ez a helyzet már bizonyítottá teszi a tényt. Angyal Pál úgy fogalmazza meg, hogy a hatóság hivatalos megállapítása már önmagában bizonyítás eredménye, „(...) e tények bizonyítottan kerülnek a bíróság értékelése alá (...)”, pl. a büntetett előélet megállapítása a bűnügyi nyilvántartásból beszerzett büntetőlap segítségével történik.⁵¹

A törvényben foglalt köztudomású tényeken és az eljáró hatóság hivatalos tudomásszerzése folytán megismert tényeken túl a jogtudomány kimunkált további kategóriákat is, amelyeket nem kell bizonyítani. A tudományos tételek igazolása nem a büntetőeljárás, hanem a tudomány feladata. Ha a tudomány az adott tételt már bizonyította, azok elfogadottakká váltak. E kapcsán csak azt kell bizonyítani, hogy a konkrét axióma érvényesült-e a konkrét esetben.⁵² Ezen a területen óvatosan kell döntenie a bizonyítás szükségességéről, hiszen a Be. 99. § (1) bekezdése alapján, ha különleges szakértelem szükséges az adott tény megállapításához, megítéléséhez, akkor szakértőt kell alkalmazni. Király Tibor helytelen gyakorlatnak tartja, hogy a társadalomtudományok területére tartozó kérdésekben nagyon ritkán, majdnem soha sem alkalmaznak szakértőt.⁵³ Elgondolkodtató, hogy ez miért lehet, mindenesetre elfogadható, hogy aligha létezik rá példa.

Végül nem kell bizonyítani a vélelmeket sem.⁵⁴ A vélelmek lényege, hogy a bizonyítást megkönnyítse, ezért a vélelmező tény önmagában bizonyítja a vélelmezett tényt, tehát nem kell bizonyítást folytatni a vélelmezett tényre. Az persze más kérdés, hogy valahogyan a vélelmező tényt is meg kell állapítani, ezáltal azt bizonyítani szükséges. A büntető anyagi jogban ilyen vélelem, hogy a 14. életévét be nem töltött személy nem beszámítható, ezáltal nem büntethető.⁵⁵ Nem kell bizonyítani, hogy nincs beszámítási képessége.⁵⁶ Másik oldalról szemlélve, ahogyan a tudományos tételek, úgy a megdönthetetlen vélelmek ellenbizonyítása is tilos.

Más a helyzet a megdönthető vélelmekkel. Ezek esetében ugyanis bizonyítással a vélelmezett tény elfogadottsága elvész. Király Tibor ilyennek tekinti pl. az ártatlanság vélelmét, amit azonban a jogtudomány is hangsúlyoz, hogy nem vélelemről, hanem legfeljebb vélelemszerű jogi tételről van szó. (Hiányzik a vélelmek szerkezetét alkotó, elengedhetetlen elem, a vélelmező tény.) Léteznek a tételes jogi szabályok mögött meghúzódó vélelmek is, így pl. amennyiben a magánvádló nem jelenik meg a személyes meghallgatáson, ez az eljárást megszünteti. Itt a vádelejtést vélelmezzük. Mindezek azonban nem bírnak tényállást befolyásoló erővel, és nem áll elő olyan helyzet, hogy a bíróság a tényállását ilyen vélelmek segítségével állapítaná

⁵¹ ANGYAL, 1915, 322. o.

⁵² KIRÁLY, 1972, 88. o.

⁵³ KIRÁLY, 1972, 91. o.

⁵⁴ Vida Mihály a vélelmeket nem kezeli külön kategóriaként, hanem beolvasztja ezeket a hatóság által hivatalosan tudott tények közé. A többségi álláspont a jogtudomány által kimunkált további tények között ad teret a vélelmeknek. CSÉKA – FANTOLY – KÁROLYI – LÓRINCZY – VIDA, 2006, 202. o.

⁵⁵ KIRÁLY, 1972, 96. o.

⁵⁶ A büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) 16. §-ának kivételt megfogalmazó rendelkezése ezt az alapjában megdönthetetlen vélelmet öt bűncselekmény esetében megdönthetővé teszi, és bizonyítást enged a beszámítási képességre nézve (egyben leszállítva a büntethetőségi korhatárt a 12. életévre). Ennek az anyagi jogi vélelemnek a hatását nem vizsgálom, mert meghaladná a dolgozat terjedelmét a rendelkezés dogmatikai problémáinak a felvonultatása.

meg.⁵⁷ Itt valójában az eljárási kötelezettség elmulasztásának szankciójáról van szó, és a bizonyításhoz nincsen köze.

Az mondható el, hogy a vélelmeknek a büntető anyagi és eljárásjog tekintetében nincs nagy jelentősége, mert a bíróság az ítéletét a bizonyosságra – és nem a vélelmekre – kell, hogy alapítsa. Legfeljebb az ártatlanság véelme és a jogerős ítéleti tényállás igazságának véelme jut szerephez és érvényesül.⁵⁸ Fontos azonban megjegyezni, hogy Király Tibor szerint az eljárásjogban ritkábban találkozunk vélelmekkel.⁵⁹ Ez a kijelentés az eljárás egészére nézve nem feltétlenül igaz, hiszen léteznek pl. az abszolút kizárési okok, de a kézbesítés is, ahol szintén vélelmeket találunk. Abban az esetben fogadható el a megállapítása, ha hozzátesszük, hogy a bizonyítás során találkozunk ritkábban vélelmekkel.

4. A bizonyítás speciális elvei

A büntetőeljárást jellemző alapelvek (nyilvánosság, közvetlenség, szóbeliség, officialitás stb.) áthatják a bizonyítást is. Azonban léteznek olyan elvek, amelyek az eljárásban érvényesülő alapelvekhez képest speciálisak, és így a bizonyításra vetítve kell érvényesülniük. Ezeket az elveket a Király Tibor által meghatározott csoportosításban fogom vizsgálni. Meg lehet határozni további speciális elveket is, de ezeket nem kívánom felsorakoztatni, mert a mondandóhoz Király elvei megfelelnek. Így vizsgálat alá a bizonyítási kötelezettség, a bizonyítás törvényessége, a bizonyítás szabadsága, a bizonyítékok szabad értékelése elvét és az eljárásban részt vevők személyiségi joga tiszteletének az elvét vonom.⁶⁰

4.1 A bizonyítási kötelezettség

A bizonyítási kötelezettség és a bizonyítási teher szorosan összefüggő fogalmak, de a kettő nem ugyanazt jelenti. A Be. 6. §-a adja meg a bizonyítási teher jelentését, így a vád bizonyítása a vádlót terheli. Ez azt jelenti, hogy közvédas ügyekben az ügyész, magánvédas ügyekben a magánvádló (pótmagánvádló) kötelessége, hogy bebizonyítsa, hogy a vádlott bűncselekményt követett el. Tehát mindig az bizonyít, aki valamit állít. Ez alól kivételt képez a rágalmozás, becsületsértés, kegyeletsértés bűncselekménye, ahol a vádlottnak kell a valóságot bizonyítania (de nem kötelező).⁶¹

A Btk. 74. § (4) bekezdése alapján további kivételnek számít, hogy az ellenkező bizonyításáig vagyonek Kobzás alá eső vagyonnak kell tekinteni a bűnszervezetben való részvétel, valamint a kábítószer forgalomba hozatalának, illetve az azzal való kereskedés ideje alatt szerzett valamennyi vagyont. Az első esetkörben a valóság bizonyítását a bíróság engedi, a másodikban viszont a terhelt szabad belátására van bízva, hogy a vagyon törvényes eredetét bizonyítsa.

Érdekes kérdésként merülhet fel, hogy az egyes büntethetőséget

⁵⁷ KIRÁLY, 1972, 98. o.

⁵⁸ KIRÁLY, 2008, 248. o.

⁵⁹ KIRÁLY, 1972, 97. o.

⁶⁰ KIRÁLY, 2008, 250. o.

⁶¹ Btk. 229. §

megszüntető, kizáró okokat kinek kell bizonyítania. Ha a terhelt azt állítja, hogy nincs beszámítási képessége, akkor az angolszász rendszerben az történik, hogy az ő kötelessége lesz ezt bebizonyítani⁶². A hazai jogban azonban nem a védelemnek kell bebizonyítania azt, amit állít, hanem jelen esetben a vád képviselőjének a feladata, hogy bebizonyítsa, a terheltnek nem volt kizárva a beszámítási képessége a cselekmény elkövetésekor, és így a kóros elmeállapot nem állapítható meg. Felmerül, hogy itt is fennáll-e az in dubio pro reo elve. Emellett elfogadjuk-e önmagában a terhelt védekezését, és abból indulunk ki, hogy nem beszámítható, s ha a vád nem tudja kétséget kizáróan bizonyítani a beszámítási képesség meglétét, akkor ezt a javára értékelhetjük-e. A terhelt beszámítási képességét nem kell külön bizonyítani, azt pedig, hogy nem beszámítható, a terhelt védekezésének elfogadásával nem lehet megállapítani. Erre vonatkozóan két szakértő egybehangzó véleménye alapján lehet megállapítást tenni.

A bíróságot a funkciómegosztás elve alapján soha nem terheli bizonyítási kötelezettség,⁶³ a kötelessége abban merül ki, hogy a vád vagy a védelem által indítványozott bizonyítás alapján minél teljesebben megismerje az ügyet annak érdekében, hogy döntést tudjon hozni. Ebbe beletartozik az is, hogy szükség esetén bizonyításkiegészítést rendelhet el.⁶⁴ A bizonyítási kötelezettség a bizonyítási teherhez képest azt jelenti, hogy az ügyésznek azon túl, hogy bizonyítania kell a vádban foglaltakat, kötelessége az ügy minden körülményének a bizonyítása, így a vádlott mellett szóló körülményeket⁶⁵ is figyelembe kell vennie.

4.2 A bizonyítás törvényessége

A törvényesség alapvető követelmény, amelynek az egész eljárásra nézve teljesülnie kell. Így amennyiben egy bizonyíték beszerzése a nyomozási szakaszban törvénysértő volt, az kihatással van a tárgyalási szakaszra is. Nem nyerhető belőle törvényes bizonyíték tekintve, hogy a gyökereiben jogellenes,⁶⁶ ezáltal törvénysértő ítélethez jutnánk. A bizonyítás törvényessége azt a követelményt fogalmazza meg, hogy a bizonyítási eljárás egésze során a törvénynek megfelelően kell eljárni, mindenféle törvénysértés mellőzésével. Ezt fogalmazza meg a Be. 77. §-a, mely a bizonyítási

⁶² HACK, 2014, 141. o.

⁶³ A Be. 75. § (1) bekezdése kimondja, hogy a bizonyítás során az anyagi igazság megállapítására kell törekedni, azonban ha az ügyész nem indítványozza, a bíró nem köteles bizonyítást felvenni. A törvény 376. §-a ezt a rendelkezést árnyalja, és a megalapozatlanság eseteként tartja számon, ha a tényállás hiányos vagy felderítetlen. A másodfok így hatályon kívül helyezheti az ítéletet, ami a bíró előmenetele szempontjából kedvezőtlen, mert a bírói vizsgálat során kétséges marad, hogy azért nem volt bizonyítható a tényállás, mert az ügyész mulasztott, és nem azért mert a bíró mulasztott. Elisabeth Grande az angolszász és a kontinentális rendszer megkülönböztetése kapcsán egy sajátos hasonlattal él. Szerinte az angolszász rendszer olyan, mint a tangó: két szereplő táncolja. A kontinentális rendszer viszont a rumbához hasonló, ahol többen, egyszerre, aktívan cselekednek. Ebben a megkülönböztetésben kontradiktórius eljárásnak az angolszász rendszert nevezi, és kritikai élel közelíti meg a kontinentális rendszer bizonyítási szakaszát, melytől életidegen a terhelti beismeréshez fűződő „alku”, továbbá – helyesen – felrója, hogy a vád és a védelem inaktivitását a bírónak kell a bizonyítás során az *aktivitásával* kompenzálnia, ami viszont az angolszász rendszerben elképzelhetetlen. Grande, Elisabeth: *Dances of Criminal Justice: Thoughts on Systemic Differences and the Search for the Truth. In: Crime Procedure and Evidence in a Comparative and International Context.* Hart Publishing, Oxford, 2008, 157. o.

⁶⁴ KIRÁLY, 2008, 250. o.

⁶⁵ Be. 28. § (1) bekezdés

⁶⁶ KIRÁLY, 2008, 251. o.

eszközök felderítése, összegyűjtése, biztosítása és felhasználása tekintetében kívánja meg a törvény rendelkezéseinek megfelelő eljárást.

Azt gondolom, e helyütt érdekes a mérgezett fa gyümölcse doktrínáról szólni. A doktrína azt jelenti, hogy „mind a jogellenes bizonyíték, mind az annak folyamánként, azzal összefüggésben beszerzett bizonyíték ki van zárva a bizonyítékok köréből”.⁶⁷ 1914-ben a Weeks v. United States ügy alapját adta, hogy a nyomozó hatóság házkutatási parancs nélkül ment be a terhelt házába és gyűjtött össze bizonyítási eszközöket, ami a terhelt hetedik vádpontban való bűnösségének a bizonyítottságát adta. Az amerikai Legfelsőbb Bíróság elrendelte a bizonyítékok (könyvek, cikkek stb.) visszaszolgáltatását azzal, hogy azok törvényes módon soha nem szerezhetőek meg a későbbiekben, még akkor sem, ha kapnak házkutatási parancsot és újból összegyűjtik őket.⁶⁸

A mérgezett fa gyümölcse doktrínát az angolszász jogban olyannyira veszik szigorúan, hogy az egyes döntéseken nem csupán azt a bizonyítékot zárják ki, amelyiket törvénysértően szereztek be, hanem az abból szerezhető másodlagos bizonyítékokat is (U.S. v. Wade (1967)). A helyzetet azonban puhították azzal, hogy amennyiben beszerezhető más törvényes forrásból („independent source”⁶⁹) is a bizonyíték, úgy figyelembe vehető. A magyar jogban nem ez a helyzet. Az alapvetően törvénysértő bizonyíték (a mérgezett fa) kizárásra kerül, míg az abból következő bizonyíték (a gyümölcs) egészséges.⁷⁰

4.3 A személyiségi jogok védelme

Az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdése alapján alapvető jogokat korlátozni csak más alapvető jog vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával lehet. A személyiségi jogok alapvető jogok, ugyanakkor a büntetőeljárásban a társadalomra veszélyes bűncselekmények elkövetőinek felelősségre vonása történik. Ehhez a szükségesség-arányosság alapjogi teszt alapján nagyobb érdek fűződik, mint ahhoz, hogy az adott személy bizonyos személyiségi jogai hogyan érvényesülnek (lásd kényszerintézkedések). Az Alaptörvény szövege alapján mindez csak abban az értelemben legitím, ha szükséges a korlátozás, és a célját tekintve a lehető legkisebb sérelemmel jár.

A büntetőeljárás során a terheltet megfoszthatják a személyi szabadságától, de akár a jó hírnévhez való joga is sérülhet. A Be. 77. § (2) bekezdése szerint a bizonyítási cselekmények végzésekor az emberi méltóságot, az érintettek személyiségi jogait és a kegyeleti jogot tiszteletben kell tartani, és biztosítani kell, hogy a magánéletre vonatkozó adatok szükségtelenül ne kerüljenek nyilvánosságra. Bizonyos esetekben az eljárási cselekmény jellege miatt ez nem feltétlenül megoldható (pl. szakértői vizsgálat), így valójában csak azt lehet biztosítani, hogy az

⁶⁷ TREMMEL Flórián: *Bizonyítékok a büntetőeljárásban*. Budapest-Pécs, 2006, 163. o.

⁶⁸ WHITE, Welsh S. – TOMKOVICZ, James J.: *Criminal procedure Constitutional Constraints upon investigation and proof*. Matthew Bender & CO. INC, USA, 1998, 671. o.

⁶⁹ ISRAEL, Jerold H. – LAFAYE Wayne R.: *Criminal procedure*. Thomson/West Business, USA, 2006, 298. o.

⁷⁰ ERDEI Árpád: *Tilalmak a bizonyításban*. In: *Tények és kilátások*. Szerkesztette Erdei Árpád. KJK, Budapest, 1995, 53. o.

eljáró hatóságok törekedjenek többek között a személyiségi jogsértés elkerülésére. Nem csak a vádlott, hanem az eljárásban részt vevő más személyekre is tekintettel kell lennie a hatóságoknak.⁷¹

Kérdésként merülhet fel, hogy mi történik akkor, ha a hatóság egy vagyon elleni bűncselekmény elkövetése miatt nyomoz és pl. a számítógépes rendszerből lefoglalt adatok egy része bizonyítja a bűncselekmény elkövetését, ugyanakkor ezek között találhatóak olyan adatok is, melyek az eljárás alá vont személy személyiségi jogait, méltóságát sértik. Ebben az esetben nem használhatóak fel az adatok bizonyítási eszközként?⁷² Véleményem szerint amennyiben relevánsak, felhasználhatóak, de csak azok, melyek nem sértik a személy fentebb említett jogait, az összes többi adat nem hozható nyilvánosságra. Amennyiben nyilvánosságra hozza a hatóság, – garanciális szabályként, hogy rendezze a helyzetet – szankciót kellene, hogy maga után vonjon a cselekmény.

4.4 A bizonyítás szabadsága

A korábbiakban láthattuk, hogy a jogtörténet során milyen bizonyítási rendszerek alakultak ki. Sejtetni próbáltam, hogy a mai magyar bizonyítási rendszer a vegyes bizonyítási rendszerek csoportjába tartozik. A bizonyítás szabadsága kifejezés jelenik meg a törvényben, a használata azonban nem túl szerencsés, tekintve, hogy a magyar bizonyítás a szó letisztult értelmében egyáltalán nem szabad.⁷³

A következőkben megpróbálom megvilágítani, hogy miért nem az. A Be. 78. §-a kimondja, hogy a büntetőeljárásban szabadon felhasználható a törvényben meghatározott minden bizonyítási eszköz, és szabadon alkalmazható minden bizonyítási eljárás. A bizonyítási eszközökre nézve ez látszólag korlátot jelent, hogy a törvény megszabja, mivel lehet bizonyítani. Ugyanakkor jobban átgondolva nem létezik más bizonyítási eszköz, tekintve, hogy a törvény lefedi a tág(abb) kategóriákkal ezek rendszerét. A bizonyítási eljárások körét viszont már egyértelműen megköti, de ezen a ponton nem beszélhetünk kimerítő felsorolásról, a jogalkotó ugyanis annyi bizonyítási eljárást határozhatna meg, amennyit akar (de csak az használható, amit a törvényben lefektet). A rendelkezés valójában a szabad felhasználásra és a szabad alkalmazásra utal, tehát azt lehet megállapítani, hogy nem köti meg a bizonyítást folytató kezét a jogalkotó, hogy egyes tényeket pontosan mivel bizonyítson, vagy milyen eljárást használjon az adott tény bizonyítására. A hivatkozott szakasz második mondata viszont arról rendelkezik, hogy bizonyos esetekben a törvény előírhatja egyes bizonyítási eszközök igénybevételét. Ilyen eset lehet a szakértő kötelező alkalmazása a Be. 99. § (2) bekezdése alapján. Összességében tehát a bizonyítás szabadságáról azt lehet elmondani, hogy relatív fogalom, amelyet nem a tiszta, szó szerinti, de nem is a jogtörténeti jelentésében kell elfogadnunk.

⁷¹ KIRÁLY, 2008, 253. o.

⁷² HACK Péter: *A hatóságok eljárási kötelezettségei és ezek számonkérhetősége a büntetőeljárás törvényben.* In: *Dolgozatok Erdei Tanár Úrnak.* Budapest, 2009, 114. o.

⁷³ ERDEI, 1995, 50. o.

4.5 A bizonyítékok szabad értékelése

A bizonyítékok szabad értékelésének elve a szabad bizonyítási rendszernél írtakkal rokonságot mutat. A törvény nem határozza meg, hogy az egyes bizonyítási eszközöknek és bizonyítékoknak milyen jelentőséget, értéket kell tulajdonítani.⁷⁴ Emellett a bírói meggyőződésre épít – de nem a francia, korlátoktól teljesen mentes rendszerrel megegyezően, hanem a racionalitáson alapulva.⁷⁵ A jogtörténeti szabad bizonyítási rendszer valóban okkal kritizálható arról az oldalról, hogy a bírói önkényhez könnyebben vezethet.

A jelenlegi magyar rendszer viszont sokkal inkább a vegyes bizonyítási rendszerek közé sorolható – látni fogjuk, hogy miért. Király Tibor a bizonyítékok értékelésének két fázisát különíti el. Az első a bizonyíték szabad értékelése, a második a meggyőződés szerint való elbírálás. Az előbbit négy szakaszra bontja. Először azt kell eldönteni, hogy melyek a hitelt érdemlő bizonyítási eszközök, majd ezekből milyen hitelt érdemlő tények származnak, ezt követően a valóban elfogadott tényekből további tényekre kell következtetni, végül meg kell vizsgálni – és helyes következtetés esetén kizárni – más, ellentétes lehetőségeket. A második fázis erre az értékelési folyamatra épül, s alakítja ki a bíróban a választ arra a kérdésre, hogy ártatlan vagy bűnös-e a vádlott.⁷⁶

Ebben a rendszerben „a szabad mérlegelés azonban nem pusztán egy lelkiismereti sugallat, hanem a bizonyítékoknak ésszerű és lelkiismeretes méltatása, mely során (...) csak a bizonyító adatok alapján, s ezekből nyert meggyőződés után lehet valakit elítélni.”⁷⁷ A bizonyítás eredménye ez alapján háromféle lehet: 1. bizonyított a vád; 2. bizonyítottság hiánya; 3. kétség. Az ítélet tartalma ezzel szemben kétféle: az első esetben bűnösséget állapít meg, míg az utóbbi két esetben felmentő rendelkezést tartalmaz.⁷⁸

5. A szabad bizonyítás meghatározása

Az előbbieken vázolt, a bizonyítási szabadságra és a bizonyítékok szabad értékelésére vonatkozó gondolatokat a szabad bizonyítás fogalma alá veszem. Ez azt jelenti, hogy szabad bizonyításon értem mind a bizonyítási eszközök és eljárások felhasználhatóságának szabadságát, mind a bírói mérlegelés szabadságát. Azt tekintem szabad bizonyítási rendszernek, ahol 1. korlátoktól mentesen érvényesül a bizonyítási eszközök, eljárások felhasználhatósága, és 2. ahol a bíró korlátoktól mentesen, a bizonyítékok mérlegelésével valóban a saját (racionális) meggyőződésére építve hozhat döntést. Ezzel máris falba ütközünk a jelenlegi rendszerben, hiszen azzal, hogy léteznek (bizonyítási) tilalmak, elvi szinten nem lehet szó abszolút szabadságról.⁷⁹ Ugyanígy nem lehet szó abszolút szabadságról a bírói

⁷⁴ Be. 78. § (2) A bizonyítás eszközeinek és a bizonyítékoknak nincs törvényben előre meghatározott bizonyító ereje

⁷⁵ Be. 78. § (3) A bíróság és az ügyész a bizonyítékokat egyenként és összességükben szabadon értékeli, és a bizonyítás eredményét az így kialakult meggyőződése szerint állapítja meg.

⁷⁶ KIRÁLY, 2008, 254-255. o.

⁷⁷ FINKEY, 1908, 244. o.

⁷⁸ ANGYAL, 1915, 327. o.

⁷⁹ ERDEI, 1995, 50. o.

mérlegelés esetében sem, hiszen a bírót a bírósági határozat indokolási kötelezettsége terheli. A bizonyítékok szabad értékelése nem alapulhat csupán a bíró szubjektív meggyőződésén, az *intuíción*, hanem figyelembe kell vennie a bizonyítékok által megállapított tényeket, a tények egybevetéséből eredő következtetéseket.⁸⁰ A továbbiakban a szabad bizonyítás valóságú helyzetét fogom bemutatni.

A büntetőeljárásban vannak olyan esetek, amikor a Be. maga teszi kötelezővé meghatározott tények bizonyítását. Erre nézve példa a fentebb már említett 78. § (1) bekezdése, amely deklarálja a bizonyítási eszközök és eljárások szabad felhasználása mellett előbbinek a korlátját is, mégpedig, hogy a törvény elrendelheti egyes bizonyítási eszközök kötelező igénybevételét. Némely esetben vitathatatlanra teszi a törvény, hogy kell különleges szakértelem, máshol a bíróságra bízza, hogy a szükségességét döntse el. Az előbbi esetet mutatja a szakértő kötelező alkalmazása a Be. 99. § (2) bekezdése alapján. A Be. 77. § (1) bekezdése pedig kimondja, hogy jogszabály elrendelheti a bizonyítási cselekmények teljesítésének, a bizonyítási eszközök megvizsgálásának és rögzítésének, valamint a bizonyítási eljárások lefolytatásának meghatározott módját. Így meghatározza pl. a titkos adatgyűjtéssel, a poligráfós vizsgálattal kapcsolatos szabályokat, a tanúvédelemről is rendelkezik stb. Ezen szabályok lefektetése, a kötelezés a hatóságok számára nyilván nem mondatja azt velünk, hogy szabadságról lenne szó. Be kell látni azonban azt is, hogy a büntetőeljárás intézményei a jellegüknél fogva a szabályozottságot kívánják meg – a tisztességes eljárás alapelveinek megfelelően.⁸¹ A két megállapítás csak látszólag ellentétes, így feloldásra sem szorul, ugyanis a szabályozottság alapvető jelentőségű követelmény, és pl. a szakértő kötelező közreműködése fontos rendelkezés, hiszen a bíró nem szakértő, nem bizonyít, a jogot ismeri, és a bizonyítás eredményét mérlegeli. Ahhoz, hogy bizonyíték születhessen, a szakértő szakvéleménye szükséges. Tehát a kötelező szabály beiktatása helyes (a többi esetben is), ezt annyiban támadom, hogy ez is korlátot jelent a bizonyításban – még ha ésszerű is.

Korlátot az Emberi Jogok Európai Egyezményének a 6. cikke is állít a tisztességes eljáráshoz való jog meghatározása során. A bizonyítás szabadsága nem lehet előbbre való az egyezményben meghatározott más jogok biztosítása során, ennek oka az önkényes jogalkalmazás tilalmából következik – a bíró nem élhet vissza a mérlegelési szabadságával.⁸²

A kötelező bizonyítási szabályokon túl a bizonyítás szabadságának korlátját jelentik a már sokat emlegetett bizonyítási tilalmak is.

6. A bizonyítási tilalmak

A büntetőeljárás törvényben a bizonyításra vonatkozóan pozitív és negatív szabályokkal találkozunk. Pozitív szabályok azok, amik a bizonyítás tárgyára vonatkoznak, a negatív szabályok azok, amik a bizonyítást korlátok közé szorítják –

⁸⁰ NAGY Lajos: *Ítélet a büntetőperben*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1974, 236. o.

⁸¹ ERDEI, 1995, 51. o.

⁸² BÁRD Károly: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában*. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2007, 209. o.

tekintettel például az eljárásban résztvevők jogaira. Az eljárási törvények a bizonyítás tárgyául szolgáló tényeket többségükben ezen utóbbi, negatív értelemben közelítik meg.⁸³ Mindazokat a rendelkezéseket, amelyek a bizonyítás tárgyára, az eszközeire, eljárásaira és az egyes bizonyítási módokra nézve tiltó szabályokat tartalmaznak, bizonyítási tilalmaknak nevezzük. A törvényben nem egy helyen, elkülönítve találjuk meg ezeket, hanem elszórtan rendelkezik róla a jogalkotó az adott jogintézménynél. Ez a szabályozás azonban alapvetően bizonytalansághoz vezethet.⁸⁴

A bizonyítási tilalmakat csoportosíthatjuk aszerint, hogy abszolút vagy relatív tilalmakról beszélünk. Előbbi esetén a tárgyra nézve egyáltalán nem folytatható bizonyítás, míg utóbbi esetén csak meghatározott bizonyítási eszközzel nem folytatható le a bizonyítás. A relatív tilalmak első csoportja az általános tilalmak, mint például azok az esetek, amikor a tanú megtagadhatja a vallomástételt, második csoportja a különös tilalmak, ebben az esetben csak egy-egy tényre, kérdésre nem hallgatható ki a tanú.⁸⁵

A jogirodalom a bizonyítási tilalmaknak a korábban említett hármass felosztását használja, tehát, hogy a tilalom a bizonyítás tárgyára, eszközére vagy módszerére vonatkozik, így ezt fogadom el én is. A bizonyítási eszközökre vonatkozó tilalmakat külön pontban fogom kifejteni, ezen keresztül jelezve a tilalmakra és a szabadságra vonatkozó észrevételeimet.

6.1 A bizonyítás tárgyára vonatkozó tilalmak

Mint az kiderült, a bizonyítás büntető anyagi- és eljárásjogilag releváns tényekre terjed ki. Szó volt arról, hogy milyen tényeket nem kell bizonyítani, így a vélelmezett tényt. Ezekkel a vélelmekkel ellentétes bizonyítás azonban tilos. A tudományos tételeket sem kell bizonyítani, az ezen tételek cáfolására irányuló bizonyítás tilos. Jogszabályok tartalma ugyancsak nem lehet a bizonyítás tárgya, hiszen a vélelem (vagy sokkal inkább fikció) szerint azok ismertek az eljárásban résztvevők, a hatóságok és az állampolgárok előtt is.

Mindezek mellett Cséka Ervin külön tiltott kategóriaként kezeli az ország alkotmányával ellentétes bizonyítást is.⁸⁶ Ebben az esetben arról van szó, hogy az Alaptörvényben meghatározott alapelvekkel ellentétes bizonyítást nem szabad folytatni.

Király Tibor és Cséka Ervin egyetért abban, hogy a büntető törvénykönyvet figyelembe véve melyek azok a tények, amelyekre nem lehet bizonyítást folytatni. Így a már említett 14. életévét el nem ért elkövető nem büntethető, és ezáltal a belátási képességére⁸⁷ nézve nem lehet bizonyítást folytatni. Ebben újdonságot hozott az új Btk., ugyanis az abszolút tilalmat relatívvá tette, tekintve, hogy őt bűncselekmény megvalósítása esetén engedi a bűncselekmény következményeinek

⁸³ CSÉKA, 1991, 73. o.

⁸⁴ CSÉKA Ervin: *Örökzöld" kérdések a büntető bizonyításban.* In: *Ünnepi tanulmányok Horváth Tibor 70. születésnapja tiszteletére.* Szerkesztette Farkas Ákos, Görgényi Iona és Lévai Miklós. Miskolc, 1997, 173. o.

⁸⁵ KIRÁLY Tibor: *A bírői megismerés határai a büntető eljárásban.* Jogtudományi Közöny, 1969. 11. sz. 554. o.

⁸⁶ CSÉKA Ervin, 1991, 74-75. o.

⁸⁷ Megjegyzendő, hogy a gyermekkor nem a beszámítási képességet zárja ki. A beszámítási és a belátási képesség közötti különbség elemzése a dolgozat témáját meghaladná, így ettől eltekintek.

felismeréséhez szükséges belátásra nézve a bizonyítást.⁸⁸ Emellett a becsületsértés, rágalmozás, kegyeletsértés tényállásainak megvalósulása esetén is tiltott a valóság bizonyítása, kivéve, ha a bizonyítást a közérdek vagy a magánérdek indokolja.⁸⁹ Amennyiben ez az indok nem áll fenn, nem lehet bizonyítást folytatni.⁹⁰

Az ittas vagy bódult állapotú elkövető beszámítási képessége sem lehet a bizonyítás tárgya. Az elkövető ebben az esetben olyannak számít, mint akinek teljes beszámítási képessége volt – tekintettel azonban arra, hogy a cselekmény tárgyi oldala kerül előtérbe az alanyi oldallal szemben a minősítés során.⁹¹ Utóbbit nem is kell vizsgálni. Az ittas elkövető⁹² beszámítási képessége kapcsán elsőre úgy tűnik, mintha a törvény megdönthetetlen vélelmet állítana fel. Vélelem esetén a bíróság az ítéletét nem a közvetlenül bizonyított, hanem csak a valószínű tényállásra alapítja. A beszámítási képesség meglétekor azonban nem valószínűsítés jelenik meg,⁹³ hanem a bíró a beszámítási képességet eleve adottnak veszi – tehát valótlan, képzelt tényállásra alapítja az ítéletét,⁹⁴ ami azt jelenti, hogy ez fikció és nem vélelem. Fikció esetében pedig ellenbizonyítás szóba sem jöhet.

Az eljárási törvény is tartalmaz tilalmakat, így a jogerős ítélettel szembeni bizonyítás is tilos. Ez alapvetően azzal függ össze, hogy az ítélet helyessége, megállapításai nem vonhatóak kétségbe – legfeljebb rendkívüli perorvoslattal támadható meg. Ez egy teljes hatályú hatósági döntés, mely esetében a jogerő alkotó része a kötelező erő mellett a bizonyítási erő is, tehát egységesen, az ítélet minden rendelkezésére, ténymegállapítására, jogi értékelésére kiterjed.⁹⁵

A bizonyítás tárgyára vonatkozó tilalmak alapja két oldalról közelíthető meg. Egyfelől célszerűségi okokra vezethető vissza, így az eljárás elhúzódása, a felesleges, irreleváns bizonyítás elkerülése, másfelől viszont alapvető értékű, biztosíték jellegű rendelkezések is megjelennek benne, így a törvényesség figyelembe vétele, valamint a bírósági ítéletek igazságának (és valóságának) elfogadása.

6.2 A bizonyítás módjára vonatkozó tilalmak

Az egyes bizonyítási módszereknek a tilalma mögött az a megfontolás áll, hogy ezek törvénytelenek, illetve az igazság kiderítésére veszélyesek.⁹⁶ Az ide sorolható tilalmak egy része a büntető törvénykönyv tényállásaiba is illeszthető. Tág értelemben a büntetőeljárást átható alapelvek megsértése is tiltott módként jelentkezhet (pl. kontradiktórius elv, közvetlenség, nyilvánosság elvei stb.).

Szűk értelemben beszélhetünk a törvényben rögzített speciális bizonyítási

⁸⁸ Btk. 16. § emberölés, erős felindulásban elkövetett emberölés, testi sértés, rablás, kifosztás.

⁸⁹ KIRÁLY, 1969, 555. o.

⁹⁰ Btk. 229. §

⁹¹ III. Büntető Elvi Döntés (Legfelsőbb Bíróság)

⁹² Az önhibából eredő ittasság az elemzés alapja, amennyiben nem áll fenn önhiba, a Btk. 17. §-a alapján eleve kizárt a büntethetősége.

⁹³ A jelenlegi szabályozás az ittasság fokát tudja mérni (Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 13. sz. módszertani levele), azonban tekintettel arra, hogy az alkohol valós hatása az emberi szervezetre nagyban függ testi (pl. testtömeg) tényezőktől, gyakorlatilag kizárt lenne objektív mércét állítani arra nézve, hogy mikortól nem beszélhetünk beszámítási képességről.

⁹⁴ FÖLDI András – HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei*. Nemzeti Tankönyvkiadó Budapest, 2010, 159. o.

⁹⁵ CSÉKA, 1991, 77. o.

⁹⁶ KIRÁLY, 1969, 560. o.

elvekkel ellentétes módszerekről. Példának okáért a Be. 78. § (4) bekezdése szerint nem értékelhető bizonyítékként az olyan bizonyítási eszközből származó tény, amelyet a bíróság, az ügyész vagy a nyomozó hatóság bűncselekmény útján, más tiltott módon vagy a résztvevők eljárási jogainak lényeges korlátozásával szerzett meg.

Gyakorlatilag azonban a legfontosabbak azok a tiltott bizonyítási módok, amelyek a törvény kifejezett kizáró, negatív rendelkezései ellenére vagy a pozitív bizonyítási szabályok mellett, helyett, azokat be nem tartva kerülnek alkalmazásra.⁹⁷ A tiltott bizonyítási módok közül a kényszervallatás az első, ami érthető módon felmerül. Az inkvizitórius eljárási rendszer előszeretettel alkalmazta, tekintve, hogy a terhelt beismerő vallomásaival mint egyedüli bizonyítási eszköz kicsikarásával bűnösséget megállapító ítéletet lehetett hozni.

Ma amellet, hogy más bizonyítási rendszert követünk, alapjogi, emberi jogi szempontból is tűrhetetlen lenne bármiféle kényszer vagy fenyegetés, bántalmazás, kínzó, embertelen bánásmód egy olyan eljárásban, ahol egyfelől az ártatlanság vélelme él, másfelől a szigorú törvényességnek meg kell felelni. Az ENSZ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának az 5. cikke, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 7. cikke kimondja, hogy kínvallatásnak nem lehet senkit sem alávetni. Az Európa Tanács keretei között először az 1950-ben született Emberi Jogok Európai Egyezménye 3. cikke deklarálta a kínzás általános tilalmát, majd az 1987-es strasbourgi egyezmény is megszületett specifikusan a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről. Az ENSZ külön egyezményt 1987-ben fogadott el a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok ellen. Az Alaptörvény III. cikke jegyzi mindezeket, míg garanciális szabályként a Btk. 303. §-a rendelkezik a kényszervallatás büntetendőségéről. Az alapjogi szempontokból egyértelműen látszik, miért tiltott mód.

Király Tibor és Cséka Ervin kérdésként jelöli meg, hogy a narkotikumok, a hipnózis és a poligráf alkalmazása mennyiben megengedett. A dolgozat eddigi részében a kényszervallatást szinte csak egy oldalról szemléltem: a beismerő vallomás – minden áron való – megszerzésének igényével magyaráztam. Meg kell nézni azonban a másik oldalát, és ehhez is segítséget nyújt a korábbi történeti áttekintés. Az igazság kiderítése, a szavahihetőség örök igényként mutatkozott mindegyik bizonyítási rendszerben. Ha az istenítéleteket nézzük, egy magasabb rendű döntőbírótól várták az igazságot az vádelvű eljárásban – amit kételyek nélkül fogadtak el, még ha ma azt is mondjuk, hogy irracionális módszer volt. A tortúrát is lehet úgy szemlélni a legális eljárásban, hogy a félelem, a fájdalom hatására vallja be igazat mondvá gonosztettei sorát az elkövető, tehát az ellenőrzési mechanizmus működik, az igazi elkövető került a hatóság elé.

A módszerek az idővel és a rendszerekkel változnak ugyan, de az igény ugyanaz: igazat mond-e a terhelt (vagy adott esetben a tanú). Ezért merül fel érdekes kérdésként a jelenlegi rendszerben a narkotikumok, a hipnózis és a poligráf alkalmazhatósága. A narkotikumok és a hipnózis alkalmazása visszaélésekre adhat

⁹⁷ CSÉKA, 1991, 89. o.

lehetőséget, ez pedig elkerülendő – mindamellet, hogy igazság-megállapításra sem tartják őket kifejezetten alkalmasnak.⁹⁸ Miután nem bizonyítható alkalmasságuk és sokkal inkább a gyanúsított jogait sértené alkalmazásuk, – figyelembe véve, hogy nem engedhetnénk meg őket az eljárás célját tekintve, – véleményem szerint tiltott módként kell őket definiálni.⁹⁹

A poligráfot ma már kevesebb ellenérzéssel és inkább előszeretettel alkalmazzák az eljárás során, és 97%-os bizonyossággal¹⁰⁰ helyes értékelést is ad. Ez persze nem zárja ki a hibalehetőséget, de talán sokkal fontosabb annak a megítélése, hogy mennyiben korlátozza ez az alany jogait. Poligráfos vizsgálatot csak a terhelt beleegyezésével lehet folytatni, emellett a Legfelsőbb Bíróság az 1997/115. Bírósági Határozatában foglalkozott a kérdéssel, amelyben megállapította, hogy a Be. úgy rendelkezik, hogy ha nem sértik meg a törvény rendelkezéseit, akkor a poligráfos vizsgálat eredménye szakvéleményként szabadon felhasználható. A jelenlegi szabályozásban azonban nem szakértő, hanem szaktanácsadó végezheti el a vizsgálatot.¹⁰¹

A vizsgálat kapcsán legelőször két kérdéskör merül fel: az egyik a tudományos megalapozottság, a másik a jogi értékelés, az eljárásban való felhasználhatósága a vizsgálat eredményének.¹⁰² A tudományos bizonyítottsága a poligráfnak nem a jog területére tartozó kérdés. A készülék eljárásbeli használhatósága annál inkább. Ezen belül további kérdésként merül fel, hogy mely szakaszokban használható a készülék, illetve kik lehetnek a vizsgálat alanyai.

A büntetőeljárásra jellemző alapelvek egy része az eljárás minden szakaszát áthatja. Léteznek azonban olyan elvek, amelyek csak a bírósági szakaszban érvényesülnek (pl. az akkuzatórius rendszerből átvett nyilvánosság, szóbeliség elve), ezek jellegüknél fogva, valamint az egész eljárás és az egyes eljárási szakaszok célját tekintve egyértelmű, hogy a korlátozott ügyfél-nyilvánosságú, többségében írásbeli, az inkvizitórius rendszerre építő nyomozási szakaszban egyértelműen nem érvényesülhetnek. A poligráf alkalmazása csak a nyomozási szakaszban engedhető meg. Emellett a legfontosabb érvként a bírói mérlegelés áll. Láttuk, korábban szakértő végezte a vizsgálatot: a bíróság szakértőt alkalmazna a vádlott szavahihetőségének a megállapítására, ami eleve mérlegelési kérdés. Ebben a mérlegelési kérdésben a szakértő nyilatkozna, majd a szakértő mérlegelési kérdésben tett nyilatkozatát a bíróság mérlegelné. Ez a tevékenység azt eredményezné, hogy „(...) elég különös helyzetbe kerülne a bíróság: azt kellene állítania, képes annak a bizonyítási eszköznek és bizonyítéknak a mérlegelésére, mely azt a mérlegelési tevékenységet pótolja, amelyre képtelennek érezte magát.”¹⁰³

⁹⁸ KIRÁLY, 1969, 560. o., CSÉKA, 1991, 91. o.

⁹⁹ A narkotikumok és a hipnózis nyilvánvaló elfogadhatatlansága miatt nem fejtem ki bővebben az ilyen jellegű eljárások ellen szóló érveket. Emiatt összpontosítok csak a poligráfos vizsgálatra.

¹⁰⁰ Részt vettem egy poligráfos vizsgálatról szóló előadáson 2014. április 30-án Dr. Janza Frigyes ny. vezérőrnagy szervezésében a Belügyminisztérium Oktatási, Képzési és Tudományszervezési Főigazgatóságán, mely előadáson Ilcsik Zoltán r. alezredes, a Nemzeti Védelmi Szolgálat kiemelt főreferense prezentációjában szerepelt ez az érték. <http://arszki.hu/http://arszki.hu/2014/05/14/poligraf-vizsgalat-bemutato/> (utolsó letöltés dátuma: 2014. október 27.)

¹⁰¹ Be. 182. § (2) bek.

¹⁰² ERDEI Árpád: *Hazugságvizsgálat és igazságszolgáltatás*. Magyar Jog, 1988. 3. sz. 219. o.

¹⁰³ ERDEI, 1988, 214. o.

A jelenlegi szabályozás azonban ennél egyszerűbb: miután szaktanácsadói közreműködést ír elő, bizonyítási eszközként szóba sem jöhet a poligráf eredménye.¹⁰⁴ A nyomozás során azonban igénybe vehető, hiszen a hatóság az egyes verziók felállítása és ellenőrzése kapcsán a jog által kifejezetten nem tiltott eszközöket igénybe veheti.¹⁰⁵

A törvény alapján az eljárás alanyai közül a gyanúsítottal és a tanúval szemben sor kerülhet a vizsgálatra, de mindkét esetben az alany önkéntes hozzájárulására van szükség. Véleményem szerint, ha a nyomozási szakaszban a nyomozó hatóságot segíti a munkájában, és elfogadjuk ebben a szakaszban az alkalmazását, akkor egyértelmű, hogy a gyanúsítottal szemben alkalmazható a vizsgálat, így ezzel a kérdéssel nem kívánok foglalkozni. Egyetlen szempontként az önvádra kötelezés tilalmának fontos elve merült fel a vizsgálatomban. A poligráf használata miután önkéntes hozzájáruláson alapul, nem gondolom, hogy megsértené ezt az elvet, a gyanúsított szabad döntésén múlik, hogy él-e a vizsgálat adta lehetőséggel, kötelezni nem lehet rá.

A tanúval szembeni alkalmazás annál inkább kétségeket ébreszt. A 2013. évi CLXXXVI. törvény a Be. 181. §-át egy (4) bekezdéssel egészítette ki, melyben lehetővé tette a tanú poligráfos vizsgálatát önkéntes hozzájárulásával¹⁰⁶. A módosítás indokolása szűkszavú, a lényeges eleme, hogy krimináltaktikai szempontok indokolják a rendelkezés beiktatását. Budaházi Árpád a tanúk poligráfos vizsgálat alá vonása mellett érvel, és nem fogadja el meggyőző ellenérvként azt, hogy amíg a gyanúsított számára előnyökkel járhat a vizsgálat, addig a tanú esetében csak hátrányok jelentkezhetnek.¹⁰⁷ Azokat a gondolatokat viszont nem veszi figyelembe, hogy a tanúnak igazmondási kötelezettsége van az eljárás során,¹⁰⁸ továbbá a jogokat mérlegre téve egyrésztől a tanút nem lehet a gyanúsítottéhoz hasonló pozícióba hozni, másrésztől a hamis vád bűncselekményének leleplezése nem lehet elegendő indok a tanú poligráfos vizsgálatához.¹⁰⁹ Budaházi tulajdonképpen ugyanezt mondja, tehát a hamis vád bűncselekményének elkövetésén azért nem gondolkodik szerinte a hatóság a tanú poligráfos vizsgálatánál, mert a tanúnak igazmondási kötelezettsége van. Fedor Anett azért tartja megengedhetőnek a tanú poligráfos vizsgálatát, mert a hatóság az elkövetőt tanúként is ki szokta hallgatni abban az esetben, ha még elegendő bizonyítékot nem gyűjtött össze a gyanúsítás közzléséhez.¹¹⁰ Véleményem szerint alapjaiban helytelen gyakorlat az igazmondási kötelezettségre alapozva kihallgatni a feltételezett elkövetőt először tanúként, majd később gyanúsítottként, így ebből következően sem lehet megfelelő a tanút műszeres vizsgálat alá vetni.

A poligráf alapvetően a laikusok szerint egy biztos eredményt hozó készülék. Ha valaki vizsgálat alá veti magát, az igazságra fény derülhet. Egy tanú valószínűleg

¹⁰⁴ Vö. 5/2014. (IX. 29.) BK. Vélemény (Fővárosi Ítéltábla Büntető Kollégiuma)

¹⁰⁵ BUDAHÁZI ÁRPÁD: *Poligráf a büntetőeljárásban*. Belügyi Szemle, 2011. 12. sz. 205. o.; ERDEI, 1988, 215. o.

¹⁰⁶ Kiemelt jelentőségű ügyekben engedte eddig meg a törvény a tanú vizsgálatát poligráffal.

¹⁰⁷ BUDAHÁZI, 2011, 109. o.

¹⁰⁸ Ez az anyagi jogi jogkövetkezésménnyel való fenyegetés számomra már elegendő érv lenne.

¹⁰⁹ ERDEI, 1988, 218. o.

¹¹⁰ FEDOR Anett: *Bizonyítás a kiemelt jelentőségű büntetőügyekben*. Magyar Jog, 2014. 7-8. sz. 452. o.

tényleg ezt a pszichés intervenciót¹¹¹ éli át, ami megint kérdést vet fel, hogy egyáltalán szükség van-e ilyen jellegű vizsgálatra a tanú pozíciójában álló eljárási személynél. Budaházi a fiatalokra is kiterjesztené a vizsgálat alá vonható alanyi kört,¹¹² ezzel nem értek egyet. Azt tartom helyesnek, hogy fiatalok esetében az előbb említett pszichés szempontokra vonatkoztatva zárja ki a törvény a poligráf alkalmazását.¹¹³

Összességében a fenti indokok alapján a poligráfot a nyomozási szakaszban megengedettnek, a bírósági szakaszban megengedhetetlennek találtam. A nyomozási szakaszban csak a gyanúsított vallomásának ellenőrzésére szolgálhat, csak önkéntesen – figyelembe véve azt a helyénvaló szempontot, hogy lehetősége van tisztázni magát az eljárásban.

7. A bizonyítási eszközökre vonatkozó tilalmak

A büntető eljárásjog tudománya a bizonyítási eszközökre vonatkozó tilalmak kapcsán egyrészt általános tilalmakat állít fel, melyek minden bizonyítási eszközt érintenek, valamint speciális, csak egyes bizonyítási eszközökre vonatkozó kizáró szabályokat.¹¹⁴ A bírói megismerés lehetőségének korlátozása szempontjából a helyettesíthető és a nem helyettesíthető bizonyítási eszközökre vonatkozó tilalmakat különíthetjük el. A helyettesíthető eszközöknek – mint a szakértői vélemény – nincs korlátozó hatása a bírói megismerésre, miután a kizárt szakértő pótolható más szakértővel, tehát az ügy megismerésére ez nem gyakorol hatást. A nem helyettesíthető eszközök a tanúvallomás, az okirat, a tárgyi bizonyítási eszköz és a terhelt vallomása.¹¹⁵ Az egyes eszközöknél elemzem a speciális bizonyítási tilalmakat és a tilalmak megsértésének a következményeit.¹¹⁶

7.1 A tanúvallomás

Arról már volt szó, hogy ha egyáltalán nem hallgatható ki a tanú az eljárásban, vagy csak bizonyos tényekre nem hallgatható ki, akkor ez a bizonyítás tárgyára vonatkozó tilalomnak felel meg. A tanúvallomás abszolút akadályai, hogy a lelkész, a védő nem hallgatható ki arról a tényről, amiről ilyen minőségében szerzett tudomást, ahogyan a hatósági tanú sem, ha titoktartási kötelezettség terheli. Kissé árnyaltabb a minősített adatról való kihallgatás, mely esetben a minősítő adhat felmentést. Az abszolút akadályok közül a Be. 81. § (1) bekezdés c) pontja felel meg az eszközre vonatkozó akadálynak, így akitől a testi vagy szellemi állapota miatt nyilvánvalóan nem várható helyes vallomás, nem hallgatható ki tanúként. A relatív tanúzási akadályok közül pedig a Be. 82. § (1) bekezdés a) pontja szerint a terhelti

¹¹¹ ERDEI, 1988, 217. o.

¹¹² BUDAHÁZI, 2011, 110. o.

¹¹³ A 2013. évi CLXXXVI. törvény indokolása a gyermekbarát igazságszolgáltatásra hivatkozik.

¹¹⁴ CSÉKA, 1991, 84. o.

¹¹⁵ KIRÁLY, 1969, 559. o.

¹¹⁶ Gácsi Anett Erzsébet a kutatásában megállapította, hogy a leggyakoribb oka a bizonyítási eszközök kizárásának a Be. 78. (4) bekezdés II. fordulatában meghatározott „más tiltott módon” való beszerzés. GÁCSI Anett Erzsébet: *Bizonyítási tilalmak a magyar büntetőeljárásban: a törvénytörő (jogellenes) bizonyítékok kizárása*. In: *Ünnepi Kötet dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára*. Acta Universitatis Szegediensis, Szeged, 2012, 181. o.

hozzátartozói minőség alapozza ezt meg. Az első esetben nem várható el a valóságghű vallomás, ennek a testi vagy szellemi fogyatékoság az oka. A második esetben Cséka azt állapítja meg, hogy a törvény elfogultságot vélelmez.¹¹⁷ Véleményem szerint itt nem vélelem áll fenn, hanem az a probléma, hogy a törvény mennyiben kötelezheti a tanút arra, hogy a hozzátartozóját érintően igazat valljon. Ez egy sajátos dilemmát eredményez. A tanú vagy elmondja az igazat, ami a hozzátartozója számára terhelő és akár a legsúlyosabb következményeknek is kiteszi, vagy hamisan vall és vállalja a következményeket.¹¹⁸ Ekkora terhet nem lehet a tanú vállára tenni, és valóban a hatóság elfogultságot feltételez, de nem vélelmez.

A tanúvallomás esetén a mentességi okok ellenére történt kihallgatás következménye, hogy az bizonyítékként nem vehető figyelembe. Ennek törvényességi indokai vannak. A Be. 82. § (2) bekezdése alapján a mentességi okokra történő figyelmeztetés elmaradása ellenére kihallgatott tanú vallomása úgyszintén nem vonható a bizonyítékok közé – a jegyzőkönyvnek is tartalmaznia kell a tanú figyelmeztetését és a figyelmeztetésre adott válaszát is. A problémát a legegyszerűbben egy példával lehet bemutatni.

Tételezzük föl, hogy egy többszörösen minősülő emberölés miatt folyamatban lévő büntetőeljárásban a nyomozó hatóság elmulasztotta figyelmeztetni a tanút a mentességi okokra, és kihallgatták. A tanú nem tagadta volna meg a vallomástételt a hozzátartozói minőségre vonatkozóan. Ez a tanú – közkeletű kifejezéssel élve a koronatanú – az egyetlen, aki teljes mértékben a vallomásával alá tudja támasztani a bűncselekmény megtörténtét, látta, hogy a terhelt az elkövető stb. A tanút a tárgyalásra idézik, hogy kihallgassák – immáron törvényes módon, azonban időközben elhalálozik. Fel lehet ilyen esetben olvasni a tanú vallomását a tárgyaláson? Bevonható-e a vallomása a bizonyítékok közé?

A példa szándékosan olyan helyzetet ír le, hogy az olvasó azt érezhesse, teljes bizonyossággal nem tagadta volna meg a tanú a vallomástételt, és a tárgyaláson is ugyanazt vallotta volna, mint a nyomozási szakaszban. Az elkövető a terhelt, aki megkapja a méltó büntetését. Az igazságérzetünk elsőre pillantásra azt sugallhatja, hogy ebben az esetben a bíróság felolvashatja a nyomozási iratokban szereplő tanúvallomást. A törvény 296. § (1) bekezdés a) pontja szerint a bíróság ismertetheti vagy indítványra felolvashatja a tanúvallomást, ha a tanú a tárgyaláson nem hallgatható ki. Ez alapján a bizonyítás anyagává lehetne tenni a tanú korábbi vallomását. Az ellenérv – és véleményem szerint a helyes gyakorlat – az, hogy a Be. 82. § (2) bekezdését hívjuk segítségül, és ez alapján megállapítjuk, hogy törvénytől a bizonyíték. Bár nem pótolható, kirekesztjük a bizonyítékok köréből. A Be. 291. § (3) bekezdése azt mondja ki, hogy a vádlottnak a nyomozási szakasz során tett tanúvallomása csak akkor olvasható fel, ha a mentességi okokra történő figyelmeztetés és a figyelmeztetésre adott válasza kiolvasható a jegyzőkönyvből. De lege ferenda javaslatom, hogy ezt a szabályt a tanúvallomás felolvasásáról és ismertetéséről rendelkező szabályok közé is be kellene építenie a jogalkotónak:

296. § (5) A tanúnak az (1) bekezdés a) pontja szerinti tanúvallomása csak akkor

¹¹⁷ CSÉKA, 1991, 86. o.

¹¹⁸ KIRÁLY, 1969, 562. o.

olvasható fel, ha a mentességi okokra történő figyelmeztetés és a figyelmeztetésre adott válasza kiolvasható a jegyzőkönyvből.

7.2 Szakvélemény

A szakértőkre vonatkozóan a törvény kötelező alkalmazásukat rendeli bizonyos esetekben. Ekkor más bizonyítási eszközt nem lehet igénybe venni. Mindez a bizonyítás tárgyára, az adott tényekre vonatkozóan állít fel olyan korlátokat, amelyek a szabad bizonyítás szó szerinti, klasszikus értelmének a csorbítását vonják maguk után.

Ehelyütt az eszközre nézve tiltó szabályként a kizárási okok jelennek meg. Ezeket Cséka intern jellegű – belső – tilalomnak tekinti, amelynek során a tény bizonyítására kijelölt szakértő mégsem járhat el.¹¹⁹ A törvény a 103. § (1) bekezdésében tárgyalja ezeket az eseteket. A szakvélemény kapcsán fontos megjegyzés, hogy ez a bírói megismerésnek egy alapvető, esetlegesen perdöntő, de egyben áttételes forrása.¹²⁰ A bíró miután a szakértő elkészítette a véleményét, megvizsgálja, szabadon mérlegeli azt, ellentmondás, hiányosság esetén a szakértőt a szakvélemény kiegészítésére hívja fel vagy meghallgatja. Ezt követően tud dönteni arról, hogy az abban foglaltakat mennyire tekinti döntő jelentőségűnek. Tekintve, hogy a Be. kötelezően írja elő a szakértő alkalmazását abban az esetben, ha különleges szakértelem szükséges a döntéshez – amely szakértelemnek egyébként akár a birtokában van (esetleges további képzettsége kapcsán), akár nem, mivel ez egy objektív mérce – ki kell rendelnie a szakértőt. Majd a szakvélemény megállapításaira alapozva meggyőződése szerint kell döntenie. A szakvélemény egyetlen esetben sem jelenthet abszolút értelemben elfogadott bizonyítási eszközt, tehát a bíró dönthet úgy, hogy kizárja, nem veszi figyelembe azt. Ebben az esetben is indokolási kötelezettség terheli arra nézve, hogy miért nem fogadta el a szakvéleményt. Ez az indokolási kötelezettség azonban többet jelent más bizonyítási eszközökhöz viszonyítva, hiszen itt szakkérdésekből következő tények el nem fogadásáról dönt – amivel kapcsolatban a kiindulópontonról (szakmai jártasság) elvben nem rendelkezik ismerettel.

7.3 Tárgyi bizonyítási eszköz

A tárgyi bizonyítási eszközök köre nem meghatározható, folyamatosan bővül tekintve a technika előrehaladását. Így külön, speciális tilalmakat aligha lehet rájuk nézve találni vagy szabni.¹²¹ Itt sokkal inkább a pozitív jellegű előírások jelennek meg, mégpedig, hogy az egyes eszközöket hogyan lehet beszerezni, és mi ennek a módszernek a törvényi követelménye (pl. motorásnál, lefoglalásnál stb.) Tehát magára a bizonyítási eszközre nem találni tilalmat. Ezt állapítja meg Cséka is, aki a tárgyi bizonyítási eszközök univerzális jellegéből adódóan nem talált tilalmat, legfeljebb a Király által is említett dologkiadási kötelezettség alóli mentességet.¹²² E

¹¹⁹ CSÉKA, 1991, 87. o.

¹²⁰ KIRÁLY Tibor: *Büntető ítélet a jog határán. Tanulmány a perbeli igazságról és valószínűségről.* KJK, Budapest, 1972, 67. o.

¹²¹ KIRÁLY, 1969, 560. o.

¹²² CSÉKA, 1991, 88. o.

szerint nem terheli sem a tanút, sem a terheltet a dolog kiadása a hatóságok részére, ha megtagadhatja a vallomástételt. Azonban ezt a rendelkezést a törvény a 152. § (1) bekezdésében fel is oldja, amikor kimondja, hogy ha a birtokos nem szolgáltatja a dolgot, akkor az megszerelhető házkutatás vagy motozás útján is.¹²³

A szabályozás mögött a következők állhatnak. Ha tanú a vallomástételt – mint arról szó is volt – a hozzátartozói minőség kapcsán tagadja meg, akkor feltételezhető az elfogultsága. A házkutatás során a hatóság a vallomást megtagadó tanútól szerez meg tárgyi bizonyítási eszközt. Számomra ez kérdéses, hogy mennyire helyes gyakorlat, tekintve, hogy nem kíván pl. a hozzátartozóját terhelő vallomást tenni a tanú, de tárgyi bizonyítási eszközt közvetetten szolgáltat. Ugyanakkor belátom azt, hogy a törvény alapján nincs erre nézve kötelessége, továbbá más az elméleti alapja a tanúvallomás megtagadásának és a házkutatásnak. Ez alapján el lehet fogadni a szabályozást.

7.4 Okirati bizonyítás

Az okiratok valamilyen tény, adat valóságának, esemény megtörténtének vagy nyilatkozat megtételének bizonyítására készülnek. Okiratnak nevezhető az előbbiekből bizonyítására alkalmas okirati kivonat vagy tárgyi bizonyítási eszköz is. Az okirati bizonyítás során fentebb nem esett szó az adott tényre nézve a kötelező bizonyításról. Mivel vannak tények, melyeket csak adott okirat bizonyíthat (pl. az eljárásban a terhelt büntetettsége korábbi jogerős bírói ítélettel bizonyítható csak, vagy a fiatalok terhelt életkora, ami kizárólag közokirattal bizonyítható), ezáltal egyértelmű, hogy minden más lehetőség kizárt. Ez egyfelől a bizonyítás tárgyára vonatkozóan tilalom, de tilalom a más eszköz alkalmazására is.¹²⁴

7.5 A terhelt vallomása

A terhelt vallomásával kapcsolatos tilalmak az önkéntes és a szabad vallomástételnek a biztosítékai.¹²⁵ Így a törvény nem kötelezheti a terheltet a vallomás megtételére semmilyen esetben sem, továbbá az igazmondásra sem.¹²⁶ Ez utóbbinak egyetlen korlátját állítja fel, mégpedig, hogy mást hamisan bűncselekmény elkövetésével nem vádolhat. Emellett az eljárásban bármikor dönthet úgy, hogy bár korábban megtagadta a vallomástételt, mégis tesz vallomást. A terhelt vallomására nézve csak olyan tilalmat találhatunk, amely irányadó a szakértőkre és a tanúkra nézve is, ezzel általánosabbá téve a rendelkezést. Így nyilván a befolyásolására alkalmas kérdésfeltevés, a kényszertől, fenyegetéstől mentes vallomástételi lehetőség. Ezek az esetek mind a bizonyítási módszerekre vonatkoznak.

Király Tibor megállapításával nehéz vitatkozni, miszerint különleges a helyzete

¹²³ KIRÁLY, 1969, 560. o.

¹²⁴ CSÉKA, 1991, 88. o.

¹²⁵ KIRÁLY, 1969, 560. o.

¹²⁶ Az angolszász eljárásban a vádlott vallomása a tanúvallomások körében értékelendő, ezáltal igazmondási kötelezettsége van. Érdekes – de a dolgozat terjedelmét jócskán meghaladó – kérdés, hogy átvehetnénk-e ezt a fajta szabályozást. Vö. HACK Péter: *A kiballgatás rendszere a tárgyaláson*. Collega, 1997. 6. sz. 14. o.

a terhelt vallomásnak, hiszen az összes többi bizonyítási eszköz pontosan ennek a pótlását szolgálja.¹²⁷ A terhelt vallomása kapcsán is felmerül azonban gyakorlati kérdés. Ha a terhelt megtagadja a vallomástételt, a hatóság nem tehet fel további kérdéseket. Ennek a szabálynak a megkerülése azonban a gyakorlatban úgy történhet, hogy a terhelt nem kíván vallomást tenni, majd a hatóság tagja megkérdezi, hogy kérdésekre kíván-e válaszolni, mire a terhelt azt válaszolja, hogy igen. A neuralgikus pont: ezekből a válaszokból nyerhető bizonyíték a későbbiekben felhasználható-e? Véleményem szerint amennyiben a terhelt megtagadja a vallomástételt, úgy le kell zárni az ügyre vonatkozó kérdésfeltevést, így jogszerű bizonyíték egyáltalán nem nyerhető a válaszaiból. Az ilyen gyakorlatot – amely a kérdésfeltevésre épül – elutasítandónak tartom. A törvény csak azt jelzi, hogy nem lehet kérdéseket intézni a terhelthez, ugyanakkor a szabály megkerülésének (egyben látszólagos betartásának) a következményeiről nem szól.

Tremmel Flórián azt az elvet vallja, hogy ha a vádlott a bíróság előtt a Miranda figyelmeztetésekre¹²⁸ reagálva megtagadja a vallomástételt, akkor a korábbi szakaszban tett vallomása ettől függetlenül a bizonyítás anyagává tehető felolvasással.¹²⁹ Az egyik érve az, hogy figyelmeztetés után tesz vallomást a terhelt. Véleményem szerint a figyelmeztetéshez, továbbá a védekezés szabadságához hozzátartozik, hogy bármikor megtagadhatja a vallomástételt a terhelt, továbbá nem használható fel – éppen a védekezés szabadsága miatt – a korábbi vallomása. A másik érvét a „mérgezett fa gyümölcse” doktrínájára vezeti vissza, ez alapján azt állapítja meg, hogy a vallomásból szerzett további bizonyítékok is kizárásra kerülnek, de ez nem engedhető meg. Nem találom helyes gondolatmenetnek, ugyanis ebben az esetben a kizárt bizonyíték nem a törvénysértés miatt nem kerül bírói értékelés alá, hanem amiatt, hogy a vádlott él a hallgatás jogával a tárgyalási szakaszban. Még ha el is fogadnánk Tremmel állítását, a doktrína tárgyalásakor említettek alapján a magyar jog szerint a törvénysértő bizonyítékból is eredhet törvényes bizonyíték.

8. A bizonyítási előírások megsértésének következményei

A bizonyítási tilalmak ellenére beszerzett bizonyítékokat ideális esetben a bíróság kirekeszti a többi bizonyíték közül, és nem is mérlegeli őket.¹³⁰ A nem egyértelmű, a törvény által nem szabályozott és a dolgozatban is bemutatott bizonyítási szabálytalanságok esetén is ugyanígy kell eljárnia. A következőkben azt fogom megvizsgálni, hogy a mindezek ellenére hozott bírósági ítélettel a másodfokú eljárásban mi történhet.

A hatályos törvény 348. § (1) bekezdése alapján a másodfokú eljárásban a teljes revízió elve érvényesül. (A másodfokú eljárás megindulásának feltétele, hogy az elsőfokú határozat ellen az arra jogosultak fellebbezési jogukkal éljenek.) A teljes

¹²⁷ KIRÁLY, 1969, 559. o.

¹²⁸ Miranda figyelmeztetésnek nevezzük a terhelt vallomásmegtagadási jogára való figyelmeztetést (Miranda contra Arizona ügy, 1966)

¹²⁹ TREMMEL, 2012, 494. o.

¹³⁰ A bíróság csak annyiban vizsgálja meg őket, hogy meg tudja állapítani a bizonyíték jogsértő voltát. A bizonyítékok kizárásának okáról pedig számot kell adnia az ítéletében. Vö. HOLÉ Katalin – KADLÓT Erzsébet (szerk.): *A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény magyarázata*. IV. kötet. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2008, 188. o.

revízió elve azt jelenti, hogy a másodfokú bíróság nem csak az elsőfokú határozatot, hanem magát az elsőfokú eljárást is felülvizsgálja. Ebben az értelemben a bizonyításra vonatkozó eljárási cselekményeknek, a bizonyítás általános szabályainak a törvényességét is nézi.¹³¹

A hatályon kívül helyezési okok csoportosíthatóak abszolút és relatív hatályon kívül helyezési okokra. Az abszolút okok¹³² esetében a hiba a hatályon kívül helyezésre okot adó körülmény természetében keresendő (pl. a tárgyaláson nem vett részt az ügyész), súlyos eljárási szabálysértés vezet hozzá. Korábban semmisségi okoknak nevezték őket,¹³³ ez és az abszolút jelző is azt fejezi ki, hogy a bíróságnak mérlegelés nélkül kell hatályon kívül helyeznie a határozatot.

A relatív hatályon kívül helyezési okok¹³⁴ esetében a bíróság mérlegeli az ok kihatását az érdemi elbírálásra, és csak ez alapján semmisíti meg a határozatot.¹³⁵ Relatív ok alapján hatályon kívül helyezésre három okból kerülhet sor: eljárási szabálysértés; megalapozatlanság; az oportunitás elve.¹³⁶

Akkor kap jelentőséget ez a kategória, ha az elsőfokú eljárásban „*olyan eljárási szabálysértés történt, amely lényeges hatással volt az eljárás lefolytatására, illetőleg a bűnösség megállapítására, a bűncselekmény minősítésére, illetőleg a büntetés kiszabására vagy intézkedés alkalmazására. Ilyennek kell tekinteni különösen, ha a bizonyítás törvényességére vonatkozó szabályokat megsértették, az eljárásban részt vevő személyek a törvényes jogaikat nem gyakorolhatták, vagy ezek gyakorlását korlátozták.*”¹³⁷ Az eljárás időszerűségére figyelemmel így mindazok az apróbb szabálysértések, melyek nem befolyásolták lényegesen az érdemi döntés, csak megállapításra kerülnek, de nem vonnak maguk után jogkövetkezményt.¹³⁸ A dolgozatban felhozott és véleményem szerint kardinális eseteknél joggal merül fel a kérdés, hogy a szabálysértések az érdemi döntésre kihathatnak-e olyan mértékben, hogy megalapozzák a hatályon kívül helyező határozat meghozatalát. Úgy gondolom, hogy a (korona)tanú és a terhelt esetében mindenképpen megállapítható, hiszen döntően befolyásolja a bűnösségről való döntést a törvénytől a bíróság elé vitt vallomásukban szereplő információk. A törvényben a (pl. személyiségi) jogokat sértő adatok nyilvánosságra hozatalára nézve sem találunk az eljáró hatóságra nézve szankciót, holott mint a bizonyítás speciális elvének érvényesülnie kellene.

A bizonyításban elkövetett hiba közvetlenül megalapozatlansághoz vezet. Az eljárási hibát nem lehet reformatórius jogkörben megoldani, ugyanakkor az eljárási hiba miatt beállt helyzetet sem lehet orvosolni megváltoztató döntéssel. Ezáltal, ha az adott – lényeges kihatást eredményező – bizonyítékot kizárjuk, akkor előáll a helyzet, hogy megalapozatlan lesz az ítélet.

¹³¹ HOLÉ – KADLÓT, 2008, V. kötet, 39. o.

¹³² Be. 373. § (1) bek. II., III. és IV. pontok

¹³³ FENYVESI Csaba – HERKE Csongor – TREMMEL Flórián: *A büntető eljárásjog elmélete*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2012, 331. o.

¹³⁴ Be. 375-378. §

¹³⁵ CSÉKA Ervin: *A büntető jogorvoslatok alaptanai*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1995, 258. o.

¹³⁶ FARKAS – RÓTH, 2012, 384. o.

¹³⁷ Be. 375. § (1) bek.

¹³⁸ HOLÉ – KADLÓT, 2008, V. kötet, 181. o.

Az elsőfokú bíróságnak nem az a feladata, hogy a nyomozás egészét nézze és ez alapján állapítsa meg, hogy a bizonyítási eszközök összegyűjtése és rögzítése során a törvénynek megfelelően járt-e el a hatóság.¹³⁹ A bíróságnak az összes bizonyítékokat meg kell néznie egyenként, beleértve az összegyűjtés törvényességét is, ezután kell logikailag kirekeszteni a nem megfelelő bizonyítékokat és végül összességében értékelnie. A másodfokú bíróság az elsőfokú bíróságnak ezt az eljárását is vizsgálja.

Mindezeket összevetve a problémát ugyanabban látom, mint Hack Péter: az igazságszolgáltatásba vetett bizalmat a hibás vagy téves ítéleteknél kevés dolog tudja jobban rombolni.¹⁴⁰ Az eljárási szabálysértések tömege – miután nincs pontosan megfogalmazott garanciális szabály sem – egyrészt vezetnek hibás ítéletekhez, másrészt megmagyarázhatatlan a következmények nélkül maradásuk az eljárásban résztvevő személyek számára.

9. Összegzés

Mint látható volt, a bizonyítás tárgyára, módjára és az eszközökre vonatkozó tilalmak megjelenése alapvetően korlátot jelent a szabad bizonyítás rendszerében. Ismét fontosnak tartom megemlíteni, hogy ahol korlát vagy tilalom létezik, ott szabadság aligha élhet.¹⁴¹ Elmondható, hogy ezek a korlátok az eljárásban résztvevők jogaira is tekintettel kerülnek a törvénybe, ugyanakkor az is elmondható, hogy a kötelező alkalmazásuk vagy a kötelező alkalmazásuk ellenére történő használatuk tiltása a szabadságra vetítve „akadály” az eljárásban.

A bírónak a tilalmak ellenére beszerzett bizonyítékokat ki kell rekesztenie, és nem mérlegelheti azokat semmilyen formában, még csak sejtetnie sem szabad, hogy azokból bármiféle – még ha az igazság szempontjából helyes – következtetést vont le. Az egyes bizonyítási eszközökre vetített tilalmakból jól látszik, hogy mennyire szűk azok felhasználhatóságának a szabadsága. A bírói mérlegelésben korlátot jelentő tényező, hogy akár bevonja, akár kizárja az adott bizonyítékot a bizonyítékok köréből, köteles azt megindokolni. Köteles továbbá a döntéséhez vezető logikai következtetésekről, folyamatról is beszámolni a határozatában. Tehát a szabad meggyőződés alapján való döntés klasszikus értelemben aligha található meg a törvényben. A bírót vezeti egyfajta zsinórmérték, és csak ezután jöhet szóba a mérlegelési szabadsága. Tekintve, hogy az in dubio pro reo alapelvnek át kell hatnia az egész eljárást, és a terheltre nézve garanciális elemeket épít a törvény az elv érvényesülésére, tulajdonképpen ez is korlátja a meggyőződés szerinti döntésnek – még ha nyilvánvaló, magyarázatra sem szorul az elv helyessége.

Konkrét de lege ferenda javaslattal a tanúvallomás kapcsán éltem, ennek oka, hogy a többi javaslatom célja, hogy önmagában a precíz és pontos szabályozásra hívja fel a figyelmet, ez a megfontolás eleve nem tud konkrét javaslatban testet ölteni.

Amit a törvény nem tilt, az szabad – szokás mondani. Ez anyagi jogi

¹³⁹ BÁRD, 2007, 236. o.

¹⁴⁰ HACK Péter: *A büntetőhatalom függetlensége és számonkérhetősége*. Magyar Közlöny-, Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008, 49. o.

¹⁴¹ ERDEI, 1995, 50. o.

értelemben egy helyes megállapítás. Eljárásjogi értelemben azonban nem. A kételyek, a kételyekből következő utólagos bizonyítási szabálytalanságok mind-mind jogbizonytalansághoz vezetnek. Ha pedig nem szabályozzuk jól a bizonyítási kérdéseket, számos visszaélést tapasztalhatunk. Az említett javaslatok egyértelművé tennék a problémás „lappangó” tilalmak kapcsán felmerülő bizonyítási nehézségeket. A tisztességes eljárás megköveteli a szabályozottságot – szabályozottságban pedig soha nem lesz szabad a bizonyítás.

Végül Király Tibor megállapítását szükségszerűnek tartom felhozni, miszerint amit a legális rendszer eltörölt, az a formai kötöttségeket sohasem szüntette meg. Ugyanakkor a szabad rendszer sem maradt sohasem szabályozatlan. A fő tett az volt, hogy a bíró lelkiismeretét szabadította fel, és tette a bírói meggyőződést az igazság kritériumává¹⁴² – hozzáteszem: korlátokkal.

Felhasznált irodalom

ANGYAL Pál: *A magyar büntetőeljárás tankönyve*. Atheanum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, Budapest, 1915.

BÁRD Károly: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában*. Magyar Hivatalos Közlönykiadó Budapest, 2007.

BALOGH Jenő: *Magyar bűnvádi eljárási jog I. Általános Tanok*. Grill Károly Cs. És Kir. Udvari Könyvkereskedése, Budapest, 1901.

BELOVICS Ervin – TÓTH Mihály: *Büntető eljárásjog*. HVG-ORAC, Budapest, 2013.

BÓCZ Endre: *A büntetőeljárásbeli bizonyítás néhány szemléleti és elméleti kérdése*. Magyar Jog, 2008. 2. sz. 77-81. o.

BÓCZ Endre – FINSZTER Géza: *Kriminalisztika joghallgatóknak*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008.

BÓCZ Endre: „Megismerés” és „bizonyítás” a büntető eljárásban. In: *Emlékkönyv dr. Cséka Ervin egyetemi tanár születésének 70. és oktatói munkásságának 25. évfordulójára*, Acta Universitatis Szegediensis, Szeged, 1992, 83-96. o.

BUDAHÁZI Árpád: *Poligráf a büntetőeljárásban*. Belügyi Szemle, 2011. 12. sz.

CSÉKA Ervin: *A bizonyítás általános kérdései*. Jogtudományi Közlöny, 1972. 9. sz. 416-429. o.

CSÉKA Ervin: *A bizonyítást kizáró szabályok a büntető eljárásban*. In: *In memoriam dr. Kovács István akadémikus, egyetemi tanár*. Szerkesztette Tóth Károly. Szeged, 1991, 71-95. o.

CSÉKA Ervin: *A büntető jogorvoslatok alaptanai*. Budapest, 1995.

CSÉKA Ervin: *A büntető ténymegállapítás elméleti alapjai*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1968.

CSÉKA Ervin: *A megismerési és bizonyítási problematika új vonásai a büntető ügyekben*. Jogtudományi Közlöny, 1969. 7-8. sz. 366-376. o.

CSÉKA Ervin: *Örökzöld” kérdések a büntető bizonyításban*. In: *Ünnepi tanulmányok Horváth Tibor 70. születésnapja tiszteletére*. Szerkesztette Farkas Ákos, Görgényi Ilona és Lévai Miklós. Miskolc, 1997

CSÉKA Ervin – FANTOLY Zsanett – KÁROLYI Judit – LŐRINCZY György – VIDA Mihály: A

¹⁴² KIRÁLY, 1969, 557. o.

büntetőeljárás jog alapvonalai I. Bába Kiadó, Szeged, 2006.

ERDEI Árpád: *A trónfosztott királynő uralkodása avagy a bizonyításelmélet szent tehene.* Magyar Jog, 1991. 4. sz. 210-216. o.

ERDEI Árpád: *Az igazság megállapítása, törvényesség és igazságosság – szempontok a büntetőbírói döntés minőségének a megítéléséhez.* In: *Ünnepi Kötet dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára.* Szerkesztette FANTOLY Zsanett, JUHÁSZ Zsuzsanna, NAGY Ferenc. Acta Universitatis Szegediensis, Szeged, 2012, 109-117.o.

ERDEI Árpád: *Felújítás vagy megújítás? (A büntetőeljárás jog választási lehetőségei)* Magyar Jog, 1993. 8. sz. 449-459. o.

ERDEI Árpád: *Hazugságvizsgálat és igazságszolgáltatás.* Magyar Jog, 1988. 3. sz.

ERDEI Árpád: *Tanok és tévtanok a büntető eljárásjog tudományában.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2011.

ERDEI Árpád: *Tény és jog a szakvéleményben.* KJK, Budapest, 1987.

ERDEI Árpád: *Tilalmak a bizonyításban.* In: *Tények és kilátások.* Szerkesztette Erdei Árpád. KJK, Budapest, 1995, 47-61. o.

FARKAS Ákos – RÓTH Erika: *A büntetőeljárás.* Complex Kiadó, Budapest, 2012.

FEDOR Anett: *Bizonyítás a kiemelt jelentőségű büntetőügyekben.* Magyar Jog, 2014. 7-8. sz. 444-454. o.

FENYVESI Csaba – HERKE Csongor – TREMMEL Flórián: *Új magyar büntetőeljárás.* Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2004.

FENYVESI Csaba – HERKE Csongor – TREMMEL Flórián: *A büntető eljárásjog elmélete.* Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2012.

FINKEY Ferenc: *A magyar büntető eljárás tankönyve.* Politzer-féle Könyvkiadóvállalat, Budapest, 1908.

FÖLDI András – HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2010.

GÁCSI Anett Erzsébet: *Bizonyítási tilalmak a magyar büntetőeljárásban: a törvénysértő (jogellenes) bizonyítékok kizárása.* In: *Ünnepi Kötet dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára.* Szerkesztette FANTOLY Zsanett, JUHÁSZ Zsuzsanna, NAGY Ferenc. Acta Universitatis Szegediensis, Szeged, 2012, 173-181. o.

GRANDE, Elisabeth: *Dances of Criminal Justice: Thoughts on Systemic Differences and the Search for the Truth.* In: *Crime Procedure and Evidence in a Comparative and International Context.* Hart Publishing, Oxford, 2008.

HACK Péter: *A büntetőhatalom függetlensége és számonkérhetősége.* Magyar Közlöny-, Lap és Könyvkiadó, Budapest, 2008.

HACK Péter: *A hatóságok eljárási kötelezettségei és ezek számonkérhetősége a büntetőeljárás törvényben.* In: *Dolgozatok Erdei Tanár Úrnak.* Budapest, 2009, 107-122. o.

HACK Péter: *A kihallgatás rendszere a tárgyaláson.* Collega, 1997. 6. sz. 14-15. o.

HACK Péter (szerk.): *Büntetőeljárás jog I.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014.

HOLÉ Katalin – KADLÓT Erzsébet (szerk.): *A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény magyarázata.* Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2008.

ISRAEL, Jerold H. – LAFAVE Wayne R.: *Criminal procedure.* Thomson/West Business, USA, 2006.

KIRÁLY Tibor: *A bírói megismerés határai a büntető eljárásban.* Jogtudományi Közlöny,

1969. 11. sz. 549-563. o.

KIRÁLY Tibor: *A büntető eljárási jog útjai*. Magyar Jog, 1985. 3-4. sz. 252-258. o.

KIRÁLY Tibor: *Büntető eljárásjog*. Osiris Kiadó, Budapest, 2008.

KIRÁLY Tibor: *Büntetőítélet a jog határán. Tanulmány a perbeli igazságról és valószínűségről*. KJK, Budapest, 1972.

MÓRA Mihály: *A bizonyítás fogalma, tárgya és a bizonyítékok mérlegelése a büntető eljárásban*. Jogtudományi Közlöny, 1960. 12. sz. 662-670. o.

MÓRA Mihály – KOCSIS Mihály: *A magyar büntető eljárási jog*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1961.

NAGY Lajos: *Ítélet a büntetőperben*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1974.

PUSZTAI László: *A büntetőper előkészítése*. In: *Tények és kilátások Szerkesztette Erdei Árpád*. KJK, Budapest, 1995, 33-46. o.

PUSZTAI László: *A szakvélemény és a bizonyítékok szabad mérlegelése*. Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok, 1987. 24. kötet 359-390. o.

SZABÓNÉ NAGY Teréz – Kiss Zsigmond: *Büntető eljárásjogi törvénykönyv a gyakorlatban. A bizonyítási kötelezettség, a bizonyítás szabadsága*. Magyar jog, 1979. 10. sz. 877-884. o.

TREMMEL Flórián: *Bizonyítékok a büntetőeljárásban*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2006.

TREMMEL Flórián: „Örökzöld kérdések” és új kihívások a büntető bizonyításban. In: *Ünnepi Kötet dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára*. Szerkesztette FANTOLY Zsanett, JUHÁSZ Zsuzsanna, NAGY Ferenc. Acta Universitatis Szegediensis, Szeged, 2012, 489-497. o.

VÁMBÉRY Rusztem: *A Bünvádi Perrendtartás tankönyve (harmadik kiadás)*. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1916.

WHITE, Welsh S. – TOMKOVICZ, James J.: *Criminal procedure Constitutional Constraints upon investigation and proof*. Matthew Bender & CO. INC., USA, 1998.

Jogforrások

Magyarország Alaptörvénye

A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény

A büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény

Az egyes büntetőjogi tárgyú és ehhez kapcsolódó más törvények módosításáról szóló 2013. évi CLXXXVI. törvény

87/1999. Büntető Elvi Határozat (Legfelsőbb Bíróság)

BH 1997.115 (Legfelsőbb Bíróság)

5/2014. (IX. 29.) BK. Vélemény (Fővárosi Ítéltábla Büntető Kollégiuma)

Egyezmény a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről

Egyezmény a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok ellen

Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata

Emberi Jogok Európai Egyezménye

Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmány